

Elise Reierskog Bolme

Det fantastiske mellom verdener

Fantasytrekk i og didaktiske refleksjoner om romanen *Mellom verdener*

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap
Institutt for språk og litteratur
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2023 Elise Reierskog Bolme

Denne avhandlingen representerer 30 studiepoeng

Sammendrag

I denne masteravhandlingen analyserer jeg romanen *Mellom verdener* (2014) skrevet av Máret Ánne Sara. I analysen har jeg fokus på hvilke litterære virkemidler som er vanlige i fantasysjangeren. Dette gjør jeg ved å svare på følgende problemstilling: *Hvilke fantasy-virkemidler finnes i romanen Mellom verdener, og hvilke pedagogiske muligheter kan identifiseres basert på bokens fremstilling og virkemidler?* I tillegg vil jeg svare på tre forskningsspørsmål: *Hvilke litterære virkemidler kan kobles opp mot fantasysjangeren i romanen? Hvordan blir de litterære virkemidlene brukt til å vise identitetskonflikten som de samiske tenåringene Lemme og Sanne opplever? På hvilke måter kan arbeid med romanen Mellom verdener bidra til toleranse for og forståelse av samisk kultur og tradisjon i det norske klasserommet?*

For å svare på denne problemstillingen bruker jeg hermeneutisk nærlesing som metode. Jeg viser til forskning om hvordan samisk litteratur og læreverk i norskfaget blir brukt i skolen, og jeg presenterer også tidligere analyser av *Mellom verdener*. I teoridelen går jeg grundig inn i litterære virkemidler som er sentrale trekk i fantasysjangeren.

Analysen viser at romanen *Mellom verdener* har mange typiske fantasytrekk. Den er også sammensatt og mangfoldig som fantasy-roman. Romanen kan kategoriseres som en form for nordisk fantasy-roman, samtidig som den inneholder mange elementer fra samiske eventyr og annen tradisjonslitteratur. Romanen er en typisk ungdomsroman, hvor hovedpersonene er ungdommer og tematikken er kjent i barne- og ungdomslitteratur. Gjennom ulike perspektiver får vi også innblikk i flere karakterer, som gir unike didaktiske muligheter.

Avslutningsvis argumenterer jeg for hvordan og hvorfor man kan bruke denne romanen i klasserommet, blant annet på bakgrunn av mangelfull framstilling av samisk litteratur i lærebøker. Med LK20 har lærere en ny mulighet til å fornye fra den gamle kanon, og velge inn nyere tekster som inkluderer flere kulturer, blant annet samiske. En større inkludering av samiske tekster i ordinær undervisning vil føre til avkolonisering, respekt og toleranse blant elevene.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	3
Innholdsfortegnelse	4
Forord.....	6
1 Innledning.....	7
1.1 Bakgrunn for oppgaven.....	8
1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål.....	10
1.3 Sammendrag av boka.....	12
1.4 Begrepsavklaring knyttet til problemstillingen.....	13
1.5 Oppgavens oppbygging.....	14
2 Tidligere forskning og teori	15
2.1 Tidligere forskning.....	15
2.1.1 Bruk av samisk litteratur i norskfaget.....	16
2.1.2 Samiske tekster i lærebøker i norsk.....	16
2.1.3 Det samiske i samisk litteratur.....	18
2.1.4 Mellom verdener – tidligere analyser	19
2.2 Barne- og ungdomslitteratur	21
2.3 Trekk og virkemidler i fantasy-sjangeren	22
2.3.1 Ulike teorier om fantasysjangeren	22
2.3.2 Heltenes reise.....	23
2.4 Samiske eventyr og sagn.....	25
2.5 Noaide i samisk religion	26
2.6 Kanon i norskfaget	28
2.7 Samisk i norskfaget	28
2.8 Postkolonialisme og kulturkonflikter	29
3 Metode	31
3.1 Hermeneutisk metode og nærlesing	32
3.2 Reliabilitet og validitet	33
3.3 Refleksjon rundt egne erfaringer.....	34
4 Resultater og analyse.....	36
4.1 Romanen og teorier om fantasy	36
4.2 Heltenes reise.....	38

4.3 Reisen til den underjordiske verden	39
4.4 Transformasjon	41
4.5 Kontrast og symbolikk.....	42
4.6 Perspektiver og synsvinkler	43
4.7 Bigga – noaide i den underjordiske verden.....	45
4.8 Hva betyr den sorte tåka	46
4.9 Den sorte tåka som virkemiddel.....	47
4.10 Elementer fra samiske eventyr og folketro.....	48
4.11 Tematikk.....	49
4.12 Identitetskonflikt.....	50
4.13 Oppsummering av analysen	52
5 Drøfting.....	54
5.1 Litterære virkemidler	54
5.2 Identitetskonflikt.....	55
5.3 Toleranse og forståelse	57
5.3.1 Didaktiske implikasjoner	60
6 Oppsummering og konklusjon	63
Referanser/litteraturliste	65

Forord

Dette har vært en lang reise, og jeg har lært mye i arbeid med denne masteravhandlingen. Det har vært et langt halvår, men jeg er fornøyd med jobben som er lagt inn for å bli ferdig. Jeg har hatt et spennende besøk hos Saemien Sijte, Sørsamisk museum, hvor jeg har hatt mange interessante samtaler og lært mye om mangfoldet i det samiske miljøet. Jeg har sett hvor viktig arbeidet med inkludering og dekolonisering er i skolen, og ansvaret som ligger hos lærere på alle trinn.

Jeg vil først takke min fantastiske samboer, som har støttet meg gjennom hele prosessen. Det har vært lange kvelder og helger som har gått til arbeidet med oppgaven, og jeg har vært så heldig som har hatt deg ved min side.

Jeg vil også takke familien min, som også har lest gjennom oppgaven og gitt meg støtte. Dette hadde ikke gått uten støtten jeg har fått av dere.

Til slutt vil jeg gi en enorm takk til min veileder Norunn Askeland, som har gitt gode tilbakemeldinger og gitt meg håp gjennom hele prosessen.

Oslo, 30.11.2023

Elise Reierskog Bolme

1 Innledning

Gjennom min oppvekst har fantasy vært den store interessen. Jeg ble dratt inn i en annen verden, fylt med magi, nye skapninger og spennende reiser. Fra jeg startet å lese bøker, har jeg hatt en kjærlighet for fantasy-sjangeren. Fantasy brukes til å synliggjøre følelser og de tøffe psykiske og fysiske kampene, uten å si det direkte. Flere kan kjenne seg igjen i følelsene av å måtte kjempe for å fortsette, like før man gir opp, og hvordan støtte fra andre kan dra oss videre. Historiene gir oss håp når vi trenger det som mest.

Samene er urfolk i Norge, Sverige, Finland og Russland. Samene har en rik kultur med mange tradisjoner, men dessverre har deres språk og kultur blitt utsatt for et enormt overgrep. Fra ca. 1850 og i hundre år fremover ble fornorskningspolitikken praktisert i Norge (Skogvang, 2023). Samene ble fratatt sin kultur, sitt språk og sine tradisjoner.

Som en ettervirkning av fornorskningspolitikken er det fortsatt mye skam som ligger igjen hos den samiske befolkningen (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023). Samtidig er det også mange samer som er stolte av sin bakgrunn og kultur, og unge aktivister som Ella Maria Hætta Isaksen og Ida Helene Benonisen bruker ulike plattformer for å fremme og kjempe for samisk kultur.

Fordommer mot samer vises også fortsatt på sosiale medier, og i en ny undersøkelse gjort av Amnesty og Analyse & Tall om ytringer på Facebook i perioden 2019-2023, kommer det fram at hver fjerde ytring om samer er negativ (Amnesty international, 2023). Sametingsråd Runar Myrnes Balto mener at dette er en arv fra fornorskningspolitikken (Johansen & Forsmo, 2023). At det fortsatt er slik i 2023, rundt 70 år etter at fornorskningspolitikken skulle være over, er bekymringsverdig.

Flere samiske barn og unge i dag er aktører i det Fønnebø og Johnsen-Swart (2023) kaller for dekoloniseringsprosesser (s.45). De kjemper aktivt for samisk språk, kultur og rettigheter. Et eksempel er engasjementet flere unge samer viste under Fosenaksjonen, hvor flere demonstrerte etter at regjeringen hadde latt vindturbiner stå i områder som samiske siidaer bruker til reindrift. Vindturbinene ble erklært som menneskerettighetsbrudd av Høyesterett i 2021, men etter 500 dager sto vindturbinene fortsatt oppe. Det ble demonstrert flere steder, blant annet utenfor Olje- og energidepartementet. Til denne dags dato er vindturbinene fortsatt ikke fjernet (Skogvang, 2023). På valgdagen 11.september 2023 har det gått 700 dager, og

vindturbinene står fortsatt. Selv om Høyesterett har gitt dommen, tar det fortsatt lang tid før det blir gjort noe aktivt for å fjerne vindturbinene. Det gir lange perioder hvor siidaer ikke får brukt områdene til reindrift. Mangel på handling viser at selv regjeringen ikke legger nok til rette for samisk kultur, og det at vindturbinene blir et symbol på trussel mot samiske levemåter, maner til ettertanke.

Det er behov for en forbedring i holdningene rettet mot samer. Arbeidet med forbedringer burde blant annet vises i skolen. Ved å inkludere samiske tekster i norskundervisningen, kan skolen bidra til en dannelsesprosess som inkluderer og respekterer en mangfoldig kultur. Romanen *Mellom verdener* (2014) er en av tekstene som kan inkluderes i undervisningen.

1.1 Bakgrunn for oppgaven

Under min egen skolegang har jeg fått lite undervisning om samisk kultur og tradisjon, men jeg kan huske at vi fargela det samiske flagget rundt 6. februar. Jeg kan også huske at samisk barne-TV gikk før eller etter norsk barne-TV, men det så vi aldri på. Jeg gikk på skole under Kunnskapsløftet 2006, hvor det står skrevet at elevene skulle samtale om tekster oversatt fra samisk (etter 4.trinn).

Det er mye som tyder på at undervisning om samisk språk og kultur fremdeles får lite oppmerksomhet i norsk skole. Marte Blikstad-Balas og Ida Lodding Gabrielsen (2020) har undersøkt norskundervisningen i 47 åttendeklasser og funnet at ingen av lærerne brukte samiske tekster i klasserommet, selv om det finnes mange tekster som kan kombineres med samtlige temaer i norskfaget. Tekster som samiske eventyr, dikt, romaner og sakprosa kan brukes innenfor flere kompetansemål og i arbeid med tverrfaglige temaer, som bærekraftig utvikling. Likevel blir ikke disse tekstene valgt ut til undervisningen. En forklaring kan være at lærere holder seg til tekster som finnes i lærebøker, og at det er lærebøkene som har store mangler i innhold. For flere lærere kan det være lettere å bruke tekster som allerede er plukket ut og funnet fram, som i lærebøkene, i en hektisk hverdag. Samtidig blir det da mangel på variasjon og mangfold i arbeid med tekster i norskundervisningen.

Åse Mette Johansen og Hilde Sollid (2023) viser til at inkludering av samisk kultur i norskfaglige temaer er med på *dekolonisering* (s.25). Samiske tekster skal for eksempel

ikke bare være forbeholdt undervisning om samisk kultur, men også kunne brukes i undervisning om sjanger og litterære virkemidler. «Samisk er mer enn tekster om «det samiske» (Johansen og Sollid, 2023, s. 96). I undervisning er det viktig at det samiske ikke blir noe eksotisk som opprettholder de stereotypiske forestillingene (Fønnebø, Johnsen-Swart, et al., 2023, s. 64).

Samiske barn og unge er ikke de eneste som skal lære om samisk tradisjon og kultur. I læreplanen fra 2020 er det flere steder hvor samisk kultur eksplisitt blir trukket frem. Under norskfaget står det at elever etter 4. trinn skal «**lese og lytte** til fortellinger, eventyr, sangtekster, faktabøker og andre tekster på bokmål og nynorsk og i oversettelse fra **samiske** og andre språk, og samtale om hva tekstene betyr for eleven» (min utheving). Videre skal elevene etter 7.trinn «lese **samiske** tekster på norsk og **samtale** om verdiene som kommer til uttrykk [...]» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Det vil si at tema knyttet til samisk kultur og tradisjon ikke bare er dagsaktuelt, men også noe elevene skal få gjennom store deler av skolegangen. I områder utenfor Sápmi vil samisk kultur og tradisjoner være ukjent for mange, og det blir lærerens oppgave å introdusere elevene for dette emne. Blant annet vil det være opp til hver enkelt lærer å velge litteratur. Tekster skrevet av samiske forfattere om samiske tema kan være et godt utgangspunkt.

I overordnet del av LK20 står det at alle elevene skal få oppleve tilhørighet i skolen og at «elevene skal lære om mangfold og variasjon innenfor samisk kultur og samfunnsliv» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Det er dermed ikke et spørsmål om elevene skal få tilgang til samiske tekster og fortellinger, men et faktisk krav. Disse kan også bidra til at elevene får et innblikk i en kultur som de kan forstå og engasjere seg i.

Johansen og Sollid (2023) viser til en stor spørreundersøkelse, *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge* (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022).

Denne viser at det fortsatt er mye hets mot samer og nasjonale minoriteter. I et spørsmål om ulike stereotyper rundt samer er det en betydelig prosentandel, mellom 10-30%, som er enige eller nokså enige med flere stereotypiske påstander (s. 57-73). Blant annet er de enige i påstanden om at samer har for mange særegne rettigheter og goder. Men Norges institusjon for menneskerettigheter mener at det er mulig å gjøre noe med saken: «Forskning tyder på at fordommer vanligvis er en av flere årsaker til diskriminering og hatprat, og at tiltak for å forbedre kontakt, kunnskap og holdninger kan bidra til å redusere problemet» (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022).

Berit Wicklund, som er førsteamanuensis i nordisk litteratur, hevder: «Dei sosialpsykologiske konsekvensane av fornorskinga finst enno, og presset frå storsamfunnet trugar ikkje berre samane, men òg alle andre minoritetar» (Wicklund, 2018, s.180). Dermed er det ekstremt viktig å danne barn til å bli respektfulle og tolerante medborgere, som hyller forskjeller og mangfold. Å sørge for at elevene blir kjent med kulturen utenom sin egen er en del av ansvaret som skolen har, og som reflekteres gjennom læreplanen. I norskfaget er litteratur en stor del av undervisningen og kan brukes til akkurat dette, danning. I denne oppgaven vil jeg ta for meg hvordan arbeidet med romanen *Mellom verdener* kan bidra til respekt og toleranse for samisk kultur.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Problemstillingen i denne oppgaven tar utgangspunkt i romanen *Ilmiiid gaskkas* (2013) skrevet av Máret Ánne Sara. Boken ble utgitt i 2013 og er debutromanen til forfatteren, som i hovedsak lager samisk kunst. Den norske tittelen til boka er *Mellom verdener* (2014), og det er den norske oversettelsen jeg vil bruke gjennom oppgaven.

Tidligere analyser av boka, som Wicklund (2018) og Karlsen (2019), har hatt stort fokus på det økokritiske perspektivet i boka. I arbeid med hvordan samiske tekster blir brukt i lærebøker konkluderer Aamotsbakken (2015) med at samiske tekster blir sett på som kulturelle uttrykk, og ikke kunstneriske. Dette gir et signal om at samisk litteratur blir vurdert som mindre viktig enn majoritetslitteratur, ifølge Aamotsbakken. I denne masteroppgaven ønsker jeg å følge opp synspunktene fra Aamotsbakken (2015) og kommentere og se på de kunstneriske sidene ved romanen. Videre vil jeg også drøfte hvordan boka kan brukes i klasserommet.

Problemstillingen lyder slik:

Hvilke fantasy-virkemidler finnes i romanen *Mellom verdener*, og hvilke pedagogiske muligheter kan identifiseres basert på bokens fremstilling og virkemidler?

Forskningsspørsmålene tar utgangspunkt i problemstillingen og er formulert slik:

- Hvilke litterære virkemidler kan kobles opp mot fantasysjangeren i romanen?

- Hvordan blir de litterære virkemidlene brukt til å vise identitetskonflikten som de samiske tenåringene Lemme og Sanne opplever?
- På hvilke måter kan arbeid med romanen *Mellom verdener* bidra til toleranse for og forståelse av samisk kultur og tradisjon i det norske klasserommet?

Som en videre kommentar til forskningsspørsmålene vil jeg legge til følgende: Etter å ha lest romanen flere ganger vurderer jeg det slik at den passer best til elever mellom 5.-7. trinn. I diskusjonen om didaktisk bruk er det dermed denne aldersgruppen jeg sikter til. Romanen går under sjangeren fantasy, som jeg skal forklare mer om i kapittel 2, og jeg skal bruke deler av analysen til å identifisere litterære virkemidler som er typiske for sjangeren fantasy. For denne romanen er ikke bare en roman som reflekterer vanskelige temaer for samisk ungdom, men den er også et kunstverk. Jeg ønsker å se på hvordan forfatteren bruker sjangeren til å formidle, skape spenning og dra leseren inn i verdenen som boka er satt i.

Jeg ønsker også å analysere boka med fokus på identitetskonflikt fordi det er mange unge som er flerkulturelle. Unge samer har vokst opp med både samisk og norsk kultur, og den samiske kulturen har blitt fratatt dem av tidligere fornorskningsspolitikk. Det er store variasjoner blant unge samer i hvordan den samiske kulturen inntreier i livene deres. For noen har forskningspolitikken ført til at mye av kulturen er borte. Også nasjonale minoriteter og andre flerkulturelle kan føle på konflikten mellom flere kulturer. Med det kan det være mange som kjenner seg igjen i den identitetskonflikten som romanen tar opp, og istedenfor å si det rett ut, kan de vise til opplevelsene Sanne og Lemme har.

Romanen bruker samiske elementer for å skape spenning, samtidig som den informerer om samisk kultur og tradisjoner. Dermed kan romanen, selv om den er skjønnlitterær, brukes i undervisning om samisk. Elever leser mye korte tekster i skolen, mange som finnes i lærebøker, og det er mye som tyder på at elevens lesekondis bør utvikles ved at de leser lengre tekster. Skjønnlitteratur har en unik mulighet til å motivere elevene, til å holde på spenningen, samtidig som elevene lærer. Det er fortsatt mange negative holdninger til samer, og det er mange samer som bærer på skam for sin egen kultur. Derfor synes jeg at det er viktig å ha god forståelse av hvilke temaer som romanen *Mellom verdener* tar opp. Det er også viktig å finne ut av hvordan romanen kan brukes for å skape toleranse og respekt i klasserommet.

1.3 Sammendrag av boka

Søskenparet Lemme og Sanne er en del av en samisk familie som lenge har drevet med reindrift. På fritiden er Lemme opptatt av motorcross og elsker det. Sanne er glad i å shoppe med vennene sine i byen, men hun liker også å hjelpe til med reindriften. Nå skal det bygges en ny og stor motorcrossbane, noe Lemme gleder seg enormt til. De har allerede begynt å bygge den, men faren til Lemme og Sanne er ikke glad for dette. De ulike følelsene og meningene fører til en krangel hjemme, som ender opp med at Lemme og Sanne kjører til den nye crossbanen. I sinne kjører Lemme på crossykkelen omkring på banen, og med uhell graver han opp hvilestedet til en eahpáraš. Dette fører dem til en underjordisk verden.

De våkner til som reinsdyr, fanget i et slaktergjærde. De finner hverandre og bruker kunnskap fra eget arbeid med reinsdyr til å flykte. I flukten løper de inn i en svart tåke, som dreper alt levende. De klarer akkurat å komme seg ut fra tåken og møter Bigga, en noaide. Hun gir dem mat, hvile og råd. Bigga forklarer at en eahpáraš er et menneskebarn som ble kvelt av sine foreldre, og som ikke fikk noe navn, og som ble lagt et sted ute for å bli glemt. Hvis noen forstyrrer dets hvileplass, vil det døde barnet, eahpáraš, våkne i sinne, og for å få fred må det døpes. Dåpen gjøres ved at Fader vår blir sagt baklengs, og ved at eahpáraš får et navn som er noe i naturen. Om dette ikke skjer riktig, sirkler eahpáraš rundt tre ganger, og de som forsøker å gjennomføre dåpen, havner mellom verdener eller dør. Det var slik søskenparet havnet i den underjordiske verden. Nå må de finne ut hvordan de kommer seg tilbake til sin egen verden.

I letingen innser de at den sorte dødståken er menneskers skyld, og den sorte tåken ligger der den nye motorcrossbanen, byen og huset deres er i den virkelige verden. De forstår at menneskets inngrep i naturen har en fatal konsekvens i den underjordiske verden. De får også vite at den eneste måten de kan komme seg tilbake på, er å gi fred til eahpáraš.

Til slutt får Sanne og Lemme døpt eahpáraš og gitt det navnet Myrtue. Et hvit lys blander dem. I den virkelige verden står pappa ved reinflokken for første gang etter at barna forsvant. Et lite stykke unna får han øye på to reinsdyr, hvite og umerket. Han

tenker at reinsdyrene må tilhøre de underjordiske, som bestemorens fortellinger hadde fortalt om. De to hvite reinsdyrene løper mot flokken, han kaster kniven over dem og den landet på bakken. Epilogen forteller om samiske fortellinger, hvor man får uldaens formue hvis man kaster kniven over dem. Romanen har en åpen slutt, og vi får ikke vite hva som skjer med Sanne og Lemme etter de har døpt eahpáraš.

1. 4 Begrepsavklaring knyttet til problemstillingen

Litterære virkemidler er fellesbetegnelsen på virkemidler som blir brukt i litterære verk. Virkemidlene blir brukt til å tydeliggjøre tematikken og motivet i teksten. Noen virkemidler jeg skal komme innom er blant annet hovedkarakterenes reise, perspektiv og overnaturlige elementer.

Romanen tilhører sjangeren fantasy og inneholder fantastiske elementer. Fantasy er begreper som brukes mest gjennom oppgaven, men noen steder vil jeg referere til Skyggebjerg (2005) sitt begrep, brukt om fantastiske fortellinger for barn, spesielt når forfatteren omtales.

Underveis i oppgaven vil jeg ta i bruk begreper som omhandler samisk kultur og tradisjon, samt begreper om litteratur.

I boka *Mellom verdener* (2014) bruker forfatter Máret Ánne Sara samiske ord, noen fra samiske sagn og eventyr, som er skrevet ned i en ordliste før prologen i boka. Jeg har valgt ut de ordene som jeg bruker videre i denne oppgaven. Ordene som brukes er nordsamiske.

- Eahpáraš – gjenferd, utbrudd eller utbor (Som Qvigstad & Pollan (1997) bruker)
- Noaidi (*noajdde* på lulesamisk og *náejttie* på sørsamisk) – sjaman, vis person
- Siida (*sijdda* på lulesamisk og *sitje* på sørsamisk)– en gruppe av en eller flere familier
- Ulda (blir også kalt for gufihtar, ulddat og hálddit)– hulder, underjordisk vesen

Samer er urfolk i Norge, Sverige, Finland og Russland. Tradisjonelt er samene fra Sápmi (*Sámeednam* på lulesamisk og *Saepmie* på sørsamisk), som ligger på tvers av disse landegrensene. Det finnes flere samiske språk, hvor nordsamisk er det største i Norge. Andre språk er sørsamisk og lulesamisk, og alle er på listen over truede språk.

Samisk kultur er også mangfoldig, hvor blant annet reindrift, fiske, joik og kunst, og flere tradisjoner utføres på ulike måter. I dag bor det samer over hele landet.

1. 5 Oppgavens oppbygging

Nå som jeg har presentert problemstilling og forskningsspørsmål, skal jeg videre ta for meg relevant tidligere forskning og teori. Teorien og forskningen som er plukket ut skal bygge opp under problemstillingen og forskningsspørsmålet, og brukes videre til analysen. Forskningen viser til nyere forskning om samisk i undervisningen og tidligere analyser av romanen *Mellom verdener*. Videre skal jeg beskrive fremgangsmåten til analysen i metodekapittelet. Der vil jeg presentere hvordan jeg skal arbeide hermeneutisk i nærlesningen av romanen. Jeg har videreutviklet begrepet nordisk fantasy og definerer hvordan jeg skal lete etter fantasytrekk i lesingen. I analysekapittelet skal jeg bruke teorien og metoden til å analysere romanen *Mellom verdener* ut ifra forskningsspørsmålene mine. Etter analysen kommer drøftingskapittelet, hvor jeg skal forklare og diskutere hva jeg har funnet, og drøfte hva funnene betyr i forhold til forskningsspørsmålene mine. Til slutt vil jeg oppsummere og konkludere oppgaven.

2 Tidligere forskning og teori

Teorien jeg har plukket ut til denne oppgaven omhandler skjønnlitteratur og samisk. Jeg skal presentere virkemidler som blir brukt i skjønnlitteratur, fantasysjangeren og presentere kanonisering i norskfaget. Jeg vil også presentere samisk religion og litteratur, og hvordan litteratur kan brukes til avkolonisering.

Beret Wicklund (2018) argumenterer for at litteratur kan være med på å avkolonisere, både fellesskap og på individnivå. En avkolonisering av det mentale kan ta lang tid, for mye skam fra kolonimaktene henger igjen. Wicklund viser til Vuokko Hirvonen som også sier noe om hvordan litteratur kan brukes på denne måten: «Litteraturen har potensial til å skape høgare medvit, utvikle respekt for andre kulturar og styrke den kritiske refleksjonen til barnet» (s.171). All litteratur har potensial, både sakprosa og skjønnlitteratur. Som jeg skal presentere nedenfor, er det flere som har forsket på hvordan det samiske blir presentert i lærebøker. Litteratur som begrep omhandler alt fra sakprosa til skjønnlitteratur, men i denne oppgaven vil fokuset være på skjønnlitteratur.

Kristin Evju og Torjer Olsen (2022) har gjort forskning på videregående skoler i Sápmi og Østlandet, hvor de intervjuet ulike lærere om undervisningspraksisen om samiske temaer. Også her kommer det frem at det trengs mer forskning om skolens rolle til å løfte frem urbefolkningsperspektivet.

2.1 Tidligere forskning

Det er flere ulike forskningsartikler som tar for seg samiske temaer i skolen. Mange av disse undersøkelsene er gjort på ungdomsskolen og videregående, men kan likevel være relevant til denne oppgaven. Artikkene som jeg viser til under, er plukket ut med spesiell tanke på norskfaget og litteratur. De fleste tekstene er gitt ut etter den nye læreplanen (LK20) ble innført i skolen, med unntak av to artikler fra 2017 og 2015. Til slutt skal jeg vise til andre forskningsartikler som har undersøkt boka *Mellom verdener* (2014) og forfatterens blikk på boka. Av tidligere forskning fant jeg kun to analyser av romanen, og det er nyttig å trekke frem disse. Både for å få et innblikk i perspektiver som jeg ikke skal ha fokus på i egen analyse, men også for å kunne sammenligne der perspektivet er likt. I de tidligere analysene har romanen *Mellom verdener* vært en av flere romaner som ble analysert, og dermed har det vært begrenset med plass til analysen av

denne romanen. På grunn av at jeg skal ha fokus på denne romanen alene, vil jeg ha mulighet til å gå dypere inn i teksten, og med det kanskje få andre konklusjoner.

2.1.1 Bruk av samisk litteratur i norskfaget

Som nevnt i innledningen har Blikstad-Balas og Gabrielsen (2020) undersøkt variasjonen av litteratur som leses i klasserommet. Datamaterialet er hentet fra 47 ulike klasserom på 8. trinn. De fleste tekstene som ble lest i klasserommene, var skrevet av menn, og de fleste tekstene hadde norsk som originalspråk. Forfatterne kommenterer at ingen av tekstene som ble lest i klasserommene, var samiske. Oppsummert presenterer Blikstad-Balas og Gabrielsen (2020) tre ulike funn fra forskningen. Et av funnene er at de fleste tekstene er hentet fra læreboken. Videre er det lite variasjon innenfor flere punkter, både sjanger, forfatteres kjønn, tidsepoker og nasjonalitet. Det siste punktet de trekker frem fra sine funn, er at lange verk, som romaner, ikke leses som en del av den felles undervisningen (s.91).

Ut fra disse funnene vil boka *Mellom verdener* (2014) være en bok som skiller seg sterkt fra tekstene som ble brukt i de klasserommene Blikstad-Balas og Gabrielsen forsket på. Boka har uansett et didaktisk potensial, og jeg skal senere komme tilbake til hvordan boka kan engasjere elevene, samt gi kunnskap om virkemidler, samisk kultur og identitet.

Unn-Merete Øverli Karlsen (2021) har i sin masteroppgave undersøkt hvordan og når lærere arbeider med samisk og samisk litteratur i norskundervisning på ungdomsskolen. Funnene viser at det ble brukt lite litteratur som er oversatt fra samisk og som er rettet mot ungdom. Unntaket var uken ved samefolkes dag, hvor lærerne jobber på ulike måter. En likhet som Karlsen fant var at lærerne syntes at læreboken sin framstilling av samer var generalisert og at det var mangefult innhold. På bakgrunn av dette hadde de valgt bort lærebokens i forskjellig grad, akkurat når det kom til samisk innhold (s. 47).

2.1.2 Samiske tekster i lærebøker i norsk

I 2015 gjorde Bente Aamotsbakken en undersøkelse av hvordan litterære tekster i lærebøker i norsk på ungdomsskolen fra perioden 1987 til 2006/2013, representerte

samer. Utvalget består av seks ulike lærebøker på ungdomstrinnet, som til sammen utgjør 20 ulike bøker til analysen. Funnene viser til at læreverkene inneholder en marginalisert representasjon og at de samiske tekstene ikke blir sett på som kunstneriske uttrykk. Tekstene som representeres tar opp viktige temaer om undertrykkelse, men de litterære virkemidlene blir ikke tematisert gjennom oppgavene i tekstene. Det er også et lavt antall samiske tekster i bøkene, og det er tydelige forskjeller mellom hvordan de samiske tekstene presenteres i forhold til majoritetstekstene, noe som fører til en signalisering om at samisk litteratur ikke er like viktig. «Ved en så knapp representasjon signaliseres det at samisk litteratur er mindre viktig enn majoritetslitteratur, samt at samisk litteratur er begrenset som kunstuttrykk,» konkluderer Aamotsbakken (2015) med.

Lisa Agathe Winther (2017) har i sin masteroppgave undersøkt hvordan det samiske inkluderes og ekskluderes i norskfaget, og hvordan dette kommer til uttrykk i læreplan, norskbøker og oppslagsverk på videregående skoler. Metoden som er brukt her er en kombinasjon av kvalitative og kvantitative metoder, blant annet intervju med to professorer i samisk litteraturvitenskap. Winthers funn er at samiske temaer blir presentert på en overfladisk måte i lærebøkene, og at myndighetene ikke spør etter kompetanse i samisk kultur, litteratur eller språk. Samisk blir nevnt i læreplanmål i VG1 og i VG3, men det er opp til læreren å velge hva som blir brukt i undervisningen. Målet i VG1 handler om at elevene skal lese tekster oversatt fra samisk, og i VG3 handler målet om at elevene skal lære om konsekvensene av fornorskningspolitikken. Winther kritiserer det siste punktet ved at elevene ikke lærer om bakgrunnen for eller gjennomføringen av fornorskningspolitikken, og at utformingen kan virke uheldig (s.66). Denne masteroppgaven ble skrevet før den nye læreplanen LK20, og Winther skriver at det er noen lyspunkter i de litterære tekstene som kan vise til endring. Lærebøkene virker positive til samisk kunst og kultur (s. 67), men det er fortsatt store mangler i bøkene.

Astri Aalbu Forbregd (2022) har foretatt en nærlesing av seks lærebøker for barneskolen, som er skrevet ut fra LK06 og LK20. Det er verdt å merke seg at Forbregd undersøker lærebøker i samfunnsfag. Selv om det er noen forskjeller mellom lærebøkene skrevet ut fra ulike læreplaner, er det fortsatt mange likheter. I bøkene skrevet ut fra LK20 har det samiske fått større plass, noe som gjenspeiles i læreplanen. De nye bøkene har også fått et skifte fra en sterkere tradisjonsdiskurs til en mer

mangfold- og moderniseringsdiskurs. Samene blir også fremstilt som mer aktive aktører i historien. Samtidig er det fortsatt, som Forbregd konkluderer med, store mangler. Det er fortsatt et mer entydig syn på samer, og det er behov for en større variasjon. Slik det er nå, er det fortsatt mye i lærebøkene kan gi et stereotypisk blikk på samer.

Jonas Bakken (2023) undersøker hvilke samiske tekster som blir brukt på videregående og hvordan undervisning rundt tekstene foregår. Bakken så på fire ulike lærebøker til videregående. Av alle tekstantologiene var det 2,2% som var skrevet av samiske forfattere og av siterte tekstutdrag var det 0.4% som var hentet ut fra samiske tekster. Tematikken var også lite varierende, og mange omhandlet undertrykkelse av samer. Bakken (2023) argumenterer for at samisk litteratur blir behandlet som en «add-on» i norske læreverk. Dette er nok et argument for å ta i bruk litteratur som er utenom de norske læreverkene, siden de fortsatt er mangelfulle på samiske tekster. I tillegg er det, som Bakken (2023) også kommenterer, utdrag og sitater som ofte brukes, og ikke lengere tekster.

2.1.3 Det samiske i samisk litteratur

Rosjeta Nyheim og Vibeke Persdatter Iversen (2023) undersøker i sin masteroppgave hvordan det samiske fremstilles i et utvalg nyere samiske bildebøker for barn og unge. De gjør en litterær analyse av fire bildebøker og finner mange samiske trekk i ikonoteksten. Den skrevne teksten alene forteller altså ikke så mye om samisk kultur og tradisjon, men det forsterkes gjennom bildebruk og visualisering. Blant annet viser de tradisjonen med muntlig overføring mellom generasjoner, samiske plagg og kulturer. Nyheim og Iversen (2023) skriver også at slike bøker har store didaktiske potensialer, men at det krever at læreren har mye kompetanse om elevene skal få del i dette.

Den siste konklusjonen som forfatterne kommer med, kan overføres til bruken av boka *Mellom verdener* (2014). Det er flere elementer i boka som viser til samiske eventyr, tradisjon og kultur, blant annet den underjordiske verden, reindrift og eahpáraš. Om læreren har forkunnskaper, og kanskje har undervist om dette før romanen leses, vil det bli enklere å forstå sentrale elementer i både romanen og i samisk kultur.

Norunn Askeland (2021) har undersøkt hvordan samisk identitet er framstilt gjennom metaforer i samiske tekster i lærebøker i norsk i årene 1987-2014. Askeland gjør flere funn, blant annet kommer det frem er hvordan det er å være samisk elev i fornorskningstiden. Samisk språk og kultur fremstilles som gjemte og kostbare gjenstander. Videre er det en utvikling fra en underlegenhetsdiskurs til en stolthetsdiskurs i tekstene. De tidligere tekstene har hatt fokus på å fortelle om fornorskning og dens påvirkning, mens tekstene fra nyere tid har mer fokus på å være stolt av egen kultur og på kritikk av måten majoritetsbefolkningen tenker om minoriteter på. Som den kommende analysen vil vise, kan romanen *Mellom verdener* forstås som et uttrykk for den nye stolthetsdiskursen i samisk litteratur.

2.1.4 Mellom verdener – tidligere analyser

Beret Wicklund (2018) presenterer romanen *Mellom verdener* (2014) i boka *Norsk 5-10 – litteraturboka* (kapittel 9). Her tar Wicklund fram sentrale temaer i boka, som økokritikk, avkolonisering og kulturkonflikter (s.177).

Wicklund viser til at karakterene Lemme og Sanne lever i begge kulturene, både den samiske og den norske, men konflikten mellom disse gjør at de rømmer (s.178) og til slutt ender opp i den underjordiske verden. De innser at kulturkonflikten er noe de ikke kan rømme fra, og blir tvunget til å møte denne i den underjordiske verden. Bigga, noaidien som hovedkarakterene møter, bærer på kunnskap og representerer forfedrenes visdom, ifølge Wicklund (s.178). Wicklund kommenterer også prologen og epilogen som forfatterens måte å synliggjøre verdien og sannheten i de gamle fortellingene. Sannheten er ikke nødvendigvis knyttet til de faktiske fortellingene, men det dreiser seg om en respektfull og ydmyk holdning til tradisjonen og naturen (s. 179).

En annen analyse av *Mellom verdener* er gjort av Silje Solheim Karlsen i artikkelen «Daggry og mørke tåker i Sápmi» (2019). Karlsen trekker frem ulike aspekt ved romanen, og ser den blant annet i et økokritisk perspektiv. Karlsen hevder at romanen gir et «proleptisk apokalyptisk skremmebilde» (s.227). Den virkelige verden og den underjordiske verden viser til hvordan menneskets inngrep i naturen har fatale konsekvenser for de som lever av naturen, som reindriftssamer og de underjordiske (s. 229):

Med fantastiske elementer og grensemotiver som de parallelle verdene, kulturkonflikter og kulturmøte både innad i den samiske kulturen og på tvers av kulturer, tematiserer romanen både klima- og miljøspørsmål og situasjonen for en etnisk minoritet, et naturfolk, i den moderne verdensutstillinga (Karlsen, 2019, s. 228).

Karlsen bringer også frem de samiske tradisjonene, med blant annet overføring av tradisjon mellom generasjoner. I romanen vises dette blant annet gjennom hvordan Sanne hjelper til med å lage blodpølser. Samisk mytologi og fortellinger blir brukt ved at karakterer som eahpáraš og den underjordiske verden fungerer som sentrale deler av romanen.

Et interessant trekk som Karlsen trekker frem er Joha, faren til hovedkarakterene, og hans syn på det norske samfunnet. Både reindriften og barna står på spill på grunn av det norske samfunnet og deres urbanisering (s. 231). Karlsen tolker romanen som at de norske inngrepene i samisk kultur ikke er en form for ondskap, men et resultat av manglende kunnskap og uvitenhet om hva inngrepene gjør med samene og deres kultur (s.232).

Videre trekker Karlsen også frem identitetskonflikten som hovedkarakterene står i: i en verden «mellom den tradisjonelle samiske kulturen og den nye moderne samiske kulturen; mellom det samiske samfunnet og det norske; mellom natur og kultur.» (s. 233).

Til slutt ser Karlsen på romanen som et ledd i en avkoloniseringsprosess. Bokens bruk av tradisjon og myter, som noaidien og eahpáraš, og karakterenes reise til å forstå hva som skjer i den underjordiske verden, bidrar til avkoloniseringen ved å ta vare på den samiske kulturarven (s. 234-235).

En siste analyse som jeg ønsker å nevne kort er i masteroppgaven *Nordisk fantasy*, hvor forfatteren Vilde Sollund (2016) analyserer flere romaner som inneholder nordisk folketro og mytologi. Definisjonen hun forholder seg til er «romaner skrevet av nordiske forfattere som forholder seg til den nordiske kulturarven og fortellertradisjonen» (s.4). Sollund nevner romanen *Mellom verdener* innledningsvis,

men etter definisjonsforklaringen havner ikke samisk kulturarv under kategorien nordisk fantasy (s.6).

En siste roman, *Mellom verdener* av Máret Anne Sara, kan klassifiseres som nordisk fantasy, fordi den er skrevet av en nordisk forfatter, og ha hentet inspirasjon fra nordisk kultur. Her er det imidlertid den samiske kulturen som blir representert, og romanen faller derfor utenfor min definisjon av nordisk fantasy som fordrer at forfatteren formidler den fellesnordiske kulturarven. (s.6)

Med ny læreplan (2020), hvor det står eksplisitt at samisk kulturarv er en del av den felles norske kulturarven, åpnes det opp for en ny analyse av samiske tekster.

Tidligere forskning viser at det fortsatt er store mangler i norskundervisningen om samisk litteratur og kultur, og at det er svært få samiske tekster som brukes. Hvis det kun er tekster som finnes i lærebøker som brukes, er det bare kortere tekster som blir brukt i klasserommet. Det er også lite bruk av bildebøker om samisk kultur. Nyheim og Iversen (2023) viser hvor stort potensial bildebøker har for å gi kunnskap om samisk kultur, og Karlsen (2019) og Wicklund (2018) viser også til potensialet som romanen *Mellom verdener* har på dette feltet. I min analyse ønsker jeg å gå enda dypere i identitetskonflikten som karakterene opplever, og vise hvordan forfatteren bruker de litterære virkemidlene for å få fram dette. Kombinasjonen av å være en del av minoriteten og majoriteten, både samisk og norsk, kan være ekstra utfordrende for unge. Å ta vare på en kultur som lenge har blitt sett ned på og som har blitt borte på grunn av politikken til majoritetssamfunnet, er en stor oppgave å ta på seg og en stor kamp å ta for unge.

2.2 Barne- og ungdomslitteratur

Hva er barne- og ungdomslitteratur, og hva engasjerer barn og unge i leseprosessen? Elevene skal oppleve litteraturen, de skal få leselyst og bli glade i litteratur (Stokke & Tønnesen, 2018, s.23). Ruth Seierstad Stokke og Elise Seip Tønnesen (2018) trekker frem tre kriterier for denne typen litteratur: at litteraturen er laget for barn/unge, om barn/unge og at den handler om temaer som interesserer barn/unge (s.19). Jeg skal

diskutere hvordan romanen kan brukes i klasserommet, og da er dette ekstra viktig å være bevisst på. Utgangspunktet skal være at teksten engasjerer leseren og gi hen et ønske om å lese videre.

2.3 Trekk og virkemidler i fantasy-sjangeren

Flere barne- og ungdomsbøker, som seriene *Harry Potter* og *Nordlys*, benytter seg av fantasy-sjangeren for å skape engasjement for leseren. Med magiske skapninger og magi blir leseren dratt inn i en verden med spenning, farer og helter. I fantasybøker er det elementer av det fantastiske som skaper sjangeren. Teksten må inneholde fantastiske elementer for å gå under sjangeren fantasy. Dette kan være elementer som magi, skapninger som ikke finnes i den virkelige verden, eller det kan være et annet univers.

2.3.1 Ulike teorier om fantasysjangeren

Sjangeren fantasy kan defineres på ulike måter. Gerd Omdal (2010) presenterer noen sentrale teorier og poengterer at de ulike oppfatningene ikke utelukker hverandre, men viser til mangfoldet i fantasy litteraturen (Omdal, 2010, s.18). Sammenligningen Omdal gjør mellom disse teoretikerne er interessant, og hun viser hvordan de utfyller og går i mot hverandre. Den første Omdal presenterer er Tzvetan Todorovs (1970), som har en teori om hva som kjennetegner fantastisk litteratur. Han legger vekt på at hendelsene i teksten skal skape tvil hos leseren og mulig også hos karakterene i teksten. De skal tvile på om det er noe overnaturlig eller naturlig ved handlingene som skjer, og teksten må leses bokstavelig. Han mener at hvis det som skjer kan avgjøres, er det ikke lenger fantasy. Han mener også at fantasy alltid er midlertidig. Hvis hendelsene har en naturlig forklaring, mener Todorov at teksten går over til det *uhyggelige/merkelige*. Om hendelsene har en overnaturlig forklaring går det over til *det eventyrlige* (s.19). I fantastisk litteratur skal karakterene leses som levende mennesker. Til slutt kommenterer Todorov at den fantastiske litteraturen er tekstintern, som handler om å se på elementene i teksten i forhold til hverandre i tillegg til hvordan de påvirker leseren (s.20).

Omdal tar også for seg Rosemary Jacksons teori om det fantastiske som modus og som fortellermåte. Hun ser på den fantastiske litteraturens politikk og måten den konfronterer virkeligheten på. Slik som Todorov, bruker Jackson begrepet *det*

eventyrlige når det er snakk om tekster med hendelser som har en overnaturlig forklaring. Hun skiller dermed på fantasy som en fortellermåte og det eventyrlige som sjanger, hvor det er en verden hvor fantastiske fenomener opptrer (s.21). I motsetning til Todorov finner ikke Jackson noe plass for det uhyggelige, for dette er noe naturlig i seg selv (*mimesis*). Videre viser hun til to måter å dele opp det fantastiske, det bevisste og det ubevisste. I det bevisste har det fantastiske utspring i et jeg (selvet). Jackson trekker frem *Frankenstein* som eksempel, hvor hovedpersonen skaper monstret (det overnaturlige) som drar ut i «verden» før det beveger seg tilbake. Den andre kategorien er det ubevisste, hvor det fantastiske har utspring i en kraft utenfra. Det fantastiske er noe ukjent som beveger seg i et «kretsløp», som får en påvirkning på individet. Jackson er også opptatt av at det fantastiske må ha nye å bryte imot, derfor må utgangspunktet for fantastisk litteratur være mimetisk og etterligne virkeligheten, og må være med i selve teksten (s.20-22).

Til slutt presenterer Omdal Kathryn Hume og det fantastiske som impuls, og kritiserer vekten som tidligere har vært på «den litterære fremstillingen av virkeligheten» (s.22-23). Hume Til forskjell fra Todorov og Jackson, ser Hume på at all skjønnlitteratur inneholder både fiksjon og virkelighetsbeskrivelse. Hume sin teori tar hensyn til konteksten og fantasifremstillingene sees på som like viktig som fremstillingene av virkeligheten. Det er tydelige overskridelser av det som blir sett på som normalt og det som vanligvis er akseptert til vanlig som Hume ser på som fantasy. (s.23)

Omdal bruker de ulike innfallsvinklene og formulerer to plan/nivåer på den fantastiske litteraturen. Det fantastiske i litteratur er «en måte å erfare og formidle det som ikke umiddelbart lar seg gjengi direkte, eller mimetisk, på, og som opprør.» (2010, s.27). Fantasy kan brukes til å ta opp dystre temaer, som også er dagsaktuelle, uten å si det direkte ut. Det blir en opplevelse for leseren og det kan på den måten også åpne for en annen forståelse over for eksempel samfunnsproblematikk. Dystopi i fantasy kan brukes som en måte å ta opp miljøkrisen på, hvor leseren kan dypdykke ned i en verden hvor miljøet er ødelagt av mennesker eller hvor makten ligger i feil hender.

2.3.2 Heltenes reise

John Clute viser til oppbyggingen av fantasyfortellinger og deler den inn i fire ulike faser som forteller om heltens reise. I den første fasen forstår helten at det er noe galt i samfunnet eller verden (*wrongness*). Det kan for eksempel være en skurk som prøver å

komme til makten, som Sauron i *Ringenes herre* eller Voldemort i *Harry Potter*. Videre forverres situasjonen (thinning), før helten innser hva som skal til for å redde verden (recognition). De onde kreftene får mer makt og innflytelse, som gjør situasjonen i verden/samfunnet verre, men helten finner en løsning. Til slutt blir situasjonen løst og helten vender hjem (return) (Stokke & Tønnessen, 2018, s. 109). Heltene kjemper mot de onde kreftene, alene eller sammen med andre ved sin side, og de får reise hjem til en fredfull verden.

Et av elementene som er med på å skape fantasysjangeren, handler om hvilken fortellerstruktur teksten har. Farah Mendlesohn (2008) viser til fire ulike fortellerstrukturer i fantasy sjangeren: portal- og oppdragsfantasy (s.1), innforstått fantasy (s.59), inntrengerfantasy (s. 114) og terskelfantasy (s.182). Særegenhetene i de ulike fortellerstrukturene handler blant annet om hvordan de fantastiske elementene er integrert i historien. I portal- og oppdragsfantasy er det en portal mellom den virkelige verden og den fantastiske verden, og de fantastiske elementene kommer ikke over til den virkelige. Hovedpersonen forlater den kjente verden og går inn i en ukjent og fantastisk verden (s.1).

I likhet med Mendlesohn (2008), deler Anna K. Skyggebjerg (2005) fantasy inn i lignende kategorier i møtet mellom realitet og magi i litteratur. Møtet kan skje i en dobbelverdenskonstruksjon med to eller flere parallelle verdener. Det overnaturlige kan ha en inngrepelse i en normal verden, som fører til dette møtet. Den siste kategorier er en fremmed verden hvor overnaturlige skapninger er innforstått (s.5).

Skyggebjerg (2005) trekker frem generelle trekk i fantastiske fortellinger for barn (som hun bruker istedenfor fantasy). Som i annen litteratur for barn er det viktig at fortellingen inneholder referanser og iscenesettelser som barn kan kjenne til. I tekstene er det også vanlig at karakterene som er barn har ferdigheter som intuitiv, vitende og kompetent, som Skyggebjerg kaller en romantisk tenkning om barnet. I forhold til tematikken er det vanlig at fortellingene tar opp og bearbeider temaer om identitetsdannelse, moralske standarder og tabuer om barns sykdom og sorg (s.5-6).

Andre virkemidler i fantasi nevnes i en analyse av klassiske fantasybøker av Lykke Guanio-Uluru (2015). Her nevner hun «shape-shifting» og metamorfose. «Shape-shifting» er en midlertidig endring og metamorfose er en permanent endring, og endringene kan til både kobles ytre og indre endringer i karakterer (Guanio-Uluru,

2015, s.122). Et eksempel på «shape-shifting» kan være en fysisk og midlertidig endring som finnes i *Skjønnheten og Udyret*, hvor udyret forvandles til et udyr og tilbake til et menneske. Som eksempel på metamorfose viser Guanio-Uluru til hvordan karakterer endrer moralske standpunkt når historien brer seg ut (s. 122).

Nikolajeva viser til hvordan fantasy litteratur for barn har utviklet seg fra 1800-tallet. Fantasy litteratur for barn fått mange dystre trekk, hvor barn får møte død og ondskap (James & Mendlesohn, 2012, s.51). Dette kan være fordi barn lettere kan reflektere over slike dystre tema når det er fantastisk og ikke realistisk litteratur. «The best examples of classical fantasy for children use the fantastic form as a narrative device, as a metaphor for reality.» (James & Mendlesohn, 2012, s.60). Fantastisk litteratur får barnet til å undre over psykologiske og etiske problemer ofte oppnås dette ved bruk av symbolikk og metaforer.

Et annet virkemiddel i romaner er bruk av synsvinkel. Synsvinkel er perspektiver som fortellingen ses fra (Claudi, 2010, s. 171). Claudi skiller mellom en intern synsvinkel, som gjør at leseren kan se og sanse fortellingen gjennom karakteren, og en ekstern synsvinkel, også kalt et flue-på-veggen-perspektiv (s.172). En tekst blir ofte fortalt gjennom en blanding av disse synsvinklene, i en aural synsvinkel. Teksten veksler da mellom en intern og en ekstern synsvinkel, og kan også veksle mellom ulike karakterer (s.172). Claudi viser videre til tale- og tankegjengivelse, som er måten karakterens tanker og tale gjengis i teksten. I en direkte gjengivelse formuleres tankene og talen nøyaktig (Claudi, 2010, s.175). I analysen skal jeg komme nærmere inn på hvordan synsvinkler er brukt i *Mellom verdener* og hva dette har å si for leserens mulighet for identifisering av det samiske perspektivet.

2.4 Samiske eventyr og sagn

I masteroppgaven *Nordisk fantasy* kobler Vilde Sollund (2016) folketro og mytologi inn i begrepet fantasy, til nordisk fantasy. Utgangspunktet for denne betegnelsen er fantasy som er skrevet av nordiske forfattere og som har utgangspunkt i den felles nordiske kulturarven. Det vil si at norrøn mytologi og folketro kommer igjen i tekstene (s.3-4).

Sollund inkluderer ikke samiske fortellinger og folketro i begrepet «nordisk fantasy». Jeg vil inkludere samiske fortellinger inn i begrepet, og med det må vi se på hvilke elementer fra samiske fortellinger som kommer frem i romanen.

Det er en lang tradisjon i samisk kultur å overføre fortellinger muntlig på tvers av generasjoner. *Samiske beretninger* (1997) er et utvalg av eventyr og sagn gjort av Qvigstad på sent 1800-tallet til tidlig 1900-tallet. I utgaven jeg referer til er det Brita Pollan som har gjort en språklig bearbeidelse. Pollan er forfatter og religionshistoriker (Universitetsforlaget, u.å), og hun kan sies å være en troverdig kilde for arbeid med denne samlingen.

Fortellingene (som jeg bruker som en fellesbetegnelse) i denne samlingen er sortert og plassert i ulike kategorier, og jeg har valgt å se under overskriften «Utbor» (s. 501). Her finnes det ulike fortellinger, fra ulike samer, fra ulike steder og fra ulike år. Det som binder fortellingene sammen er temaet om utbor, eller eahpáraš som Máret Anne Sara bruker (s. 198). Et utbor er et barn som døde før det ble døpt og fikk navn. «Hun leste Fadervår bakvendt og satte to navn [...]»

Coppélie Cocq (2008) deler de typiske fiender i samiske fortellinger i tre: kjempen Stállu, folket cudit og nordmenn (s.206). Fienden har ofte karaktertrekk som skiller dem fra samene. De snakker gjerne et annet språk, og samene har en fordel ved at de kan flere språk (s. 207-208). Fienden er også ofte inntrengere i de samiske tradisjonelle landområdene og tvinger samene til å flykte. Det fører til at samene i fortellingen må kjempe mot fienden, og det er ofte at minst en dør i forsøket (s. 209-210). Et annet trekk er at fienden har andre kvaliteter enn det samene har, de er ofte mindre kloke og har en oppførsel som er avvikende (s.211). For å bekjempe fienden bruker samene i fortellingene kunnskap som de har lært fra de eldre, og Cocq trekker frem didaktiske aspekter ved å vektlegge denne kunnskapen (2008, s. 211-212). Kunnskapen som overføres mellom generasjoner, har så stor verdi at samene faktisk kan bekjempe fienden.

2.5 Noaide i samisk religion

Når det kommer til kilder om samisk kultur og tradisjon, er det viktig å være kildekritisk. Roald Kristiansen (2017) trekker frem at de viktigste historiske kildene om samisk kultur er skrevet av kristne misjonærer og prester, noe som gjør det utfordrende

å vite hvordan de nedskrevne kildene er påvirket av forfatterne (s.9). Kildene jeg har tatt utgangspunkt i er professor Kristiansen (2017) ved UiT og norsk samisk forfatter Odd Mathias Hætta (1994). Jeg vil trekke frem de aspektene ved samisk religion som vil være relevant for analysen av romanen, som vil bli et fokus på noaide.

Noaide (nåetjje på sørsamisk og noaidi på nordsamisk) er navnet på det som var den religiøse lederen i det samiske samfunnet. Noaiden kunne bruke en spesiell tromme, runeboomme som det ofte kalles på norsk, for å kommunisere med andre verdener. Ordet «runeboomme» er imidlertid noe problematisk, på bakgrunn av at det ble knyttet opp mot trolldom og var forbudt. Derfor velger jeg videre å bruke betegnelsen «samisk tromme», slik samiske museum og institusjoner gjør (Kraft, 2023). Den samiske trommen kunne bli brukt på spesielt to områder. Det ene var at trommen kunne bli brukt til rådgivning om fremtiden og valg. Man kunne for eksempel spå om fremtidig jaktlykke. Det andre området den samiske trommen kunne brukes til, var å få noaidien i en transe slik at hen kunne kommunisere med andre verdener. På den samiske trommen var det illustrert ulike symboler som representerte blant annet ulike skikkelser/guder (Kristiansen, 2017, s.12; Hætta, 1994, s. 50).

En av verdenene som noaiden kunne komme i kontakt med, var de underjordiske og den underjordiske verden. Folket som lever der har flere navn, gufihtar, uldatt og hålddit, og de lever et lite stykke under jorden. De underjordiske har en vokterfunksjon og passer på naturens verden og de som lever der. Man måtte passe på hvor man slo seg ned i naturen, for man måtte ikke komme i veien for de underjordiske. Om man gjorde dette, kunne det bringe ulykke (Kristiansen, 2017, s-23-24). En av de viktigste oppgavene som noaiden hadde var å helbrede de syke. Det var ulike måter mennesket kunne bli syke på, og mye hang sammen med sjelen. For å kunne helbrede den syke, måtte noaiden finne årsaken til sykdommen, om sjelen var skadet, mistet eller stjålet av farlige makter. Under transen kunne noaiden identifisere problemet og finne løsningen til sykdommen/sjelen (Kristiansen, 2017, s. 28; Hætta, 1994, s.53-54).

2.6 Kanon i norskfaget

Jeg ønsker å understreke at det er viktig å arbeide estetisk med samisk litteratur i ordinær norskundervisning. Lenge har det eksistert en norskfaglig litteraturkanon, som også har blitt reflektert i kunnskapsløftene tidligere. I boka *Litteraturkanon i norskfaget* (Steinfeld et al., 2022) gir forfatterne et overblikk over de historiske linjene av kanon i norskfaget. I forrige læreplan, LK06/13, ble ikke spesifikke tekster eller forfattere nevnt, men det ble brukt ledende adjektiv i kompetansemålene. Dette er ord som «klassiske verk/tekster» (s. 211), og dette la føringer på hvilke tekster som skulle brukes i norskfaget. Slike ord er ikke videreført til LK20 og det blir heller lagt vekt på at elevene skal «samtale», «reflektere», «beskrive», «fortelle» og «utforske» ulike skjønnlitterære og fagtekster (Utdanningsdirektoratet, 2020). Selv om læreplanen ikke legger opp til spesifikke tekster som skal brukes i norskfaget, er det fortsatt flere lærere som velger å undervise om den kanoniserte litteraturen (Claudi & Norendal, 2022).

Selv om den nye læreplanen ikke viderefører samme føringer for tekster som tidligere læreplaner, mener Mads Claudt (Claudi & Norendal, 2022) at den ikke inviterer til en *radikal* fornying av tekstutvalget (s. 210). På den andre siden skriver Claudt at den legger opp til nye føringene ved bruk av de tverrfaglige temaene, altså at det kan bli nye underkategorier av en kanon, som igjen kan inneholde nyere forfattere og tekster. Et eksempel som han kommer med, er en «grønn» kanon som byr på økokritisk lesning (s.211), med blant annet Máret Ánne Sara som forfatter (s. 212). Dette er refleksjoner som gir åpning for en annen bruk av samisk litteratur enn tidligere.

2.7 Samisk i norskfaget

Som Aamotsbakken (2015) og Blikstad-Balas og Gabrielsen (2020) viser, har det vært lite bruk av samisk skjønnlitteratur i norskfaget i tidligere år. En ting som har forandret seg fra 2015 er at det er kommet en ny læreplan (LK20). Denne legger opp og nevner samisk kultur mer spesifikt. Læreplanen åpner for at lærere kan velge og tilpasse undervisningen, samtidig som det kreves inkludering. I den overordnede delen står det blant annet «Faget norsk skal gi elevene innsikt i den rike og mangfoldige språk- og kulturarven i Norge.» (Utdanningsdirektoratet, 2020) Fagets relevans og sentrale verdier). Uten å nevne urfolk eller nasjonale minoriteter spesifikt, viser den til mangfoldet som finnes i landet. Videre under identitet og kulturelt mangfold står det at

«den samiske kulturarven er en del av kulturarven i Norge.» (Utdanningsdirektoratet, 2020). På den måten inkluderer overordnet del av læreplanen det samiske og viser at samisk kultur er en del av den felles arven.

Som nevnt tidligere er også flere steder hvor samisk blir nevnt implisitt: «De skal utforske og reflektere over skjønnlitteratur og sakprosa [...] og i oversatte tekster fra samiske og andre språk.» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Å inkludere det samiske i læreplanen, kan det også bidra til å *ikke fremmedgjøre* eller skape avstand mellom den norske og den samiske kulturarven, men kan føre til at de skal likestilles og inkluderes i hverandre. I den nye læreplanen skal det undervises om og for urfolk, som igjen er med på en *dekolonisering* og *indigenisering* av norskfaget (Johansen & Sollid, 2023, s. 24). Samisk kultur har verdi og norskfaget skal legge det til grunn i innhold og arbeidsmåter.

2.8 Postkolonialisme og kulturkonflikter

Slik Johansen og Sollid (2023) formulerer det så har norskfaget tre oppgaver å utføre for å bidra til dekolonisering. Det første punktet er å erkjenne hva kolonisering er, og erkjenne hvordan norskfaget har bidratt til koloniseringen. Norskfaget har alltid vært en stor del av skolens innhold, og under fornorskningspolitikken fikk ikke de samiske elevene fikk tilgang til å lære seg sitt eget språk, lese samiske tekster eller utvikle ferdighetene på samisk. Den andre oppgaven er knyttet opp mot hierarkiet mellom nordmenn og samer, og går ut på at dekolonisering handler om å bryte ned dette, som igjen åpner for inkludering av samisk kultur og språk. Den siste oppgaven handler om å inkludere samiske perspektiver inn i sentrale sider i norskfaget, som språk og tekst (s.25). Et annet begrep som Johansen og Sollid trekker frem er indigenisering av norskfaget. Dette begreper handler om å ta samenes perspektiv, gi dem anerkjennelse og legge dette til grunn for i undervisning (Johansen & Sollid, 2023, s.25).

Alle disse oppgavene kan knyttes til begrepet «avkolonisering av sinnet», slik det formuleres hos Hirvonen (2014). Hirvonen skriver at litteratur er med på å øke bevisstheten til barn, og er også med på å utvikle ferdigheter som toleranse og respekt for andre. For samiske barn vil også samisk litteratur bidra til tilhørighet og frigjøring. «Avkolonisering av sinnet er ett av mange steg på veien til frigjøring.» (Hirvonen,

2014). Dette fordypet Johansen og Sollid (2023) enda mer i boka *Samisk i norskfaget*, hvor de argumenterer for å undervise om koloniseringen, selv om det er ubehagelig (s. 27). Den norske skolen hadde en stor rolle i fornorskningspolitikken, der samiske barn ble påtvunget den norske kulturen. Dermed er det ekstra viktig at skolen tar tak i undervisning om dette, i en prosess mot avkolonisering.

I innledningen viste jeg til deler av Kunnskapsløftet 2020 som nevner samisk eksplisitt, det vil si at ordleggingen inneholder samisk. Som Johansen og Sollid (2023) også kommenterer, er det ikke mange læreplanmål som inneholder eksplisitte formuleringen om akkurat dette. Derimot er det flere steder hvor det er implisitte formuleringer, kort sagt læreplanmål som åpner for å inkludere samiske temaer (s. 29). En slik formulering legger også et ansvar på læreren, som må velge å inkludere samiske temaer i læreplanmålene. Dette er noe jeg vil komme tilbake til i den didaktiske refleksjonen etter analysen.

3 Metode

Litterær analyse er den viktigste metoden i litteraturforskningen (Kallestad & Røskeland, 2020, s.47) og er den metoden jeg skal bruke til å svare på problemstillingen og forskningsspørsmålene. *Mellom verdener* (2014) er en roman på 200 sider og jeg skal nærlese teksten. Nærlesing innebærer at lesingen legger vekt på konkrete elementer i teksten, og finnes som metode i både tekstintern og tekstekstern tilnærming til tekst (Kallestad & Røskeland, 2020, s. 48).

Boken jeg skal analysere er en roman, og regnes da som en episk tekst, ifølge Åse Kallestad og Marianne Røskeland (2020, s. 50). I problemstillingen og forskningsspørsmålene har jeg fokus på virkemidlene, blant annet fortellermåte og personskildringen. De ulike aspektene krever ulike tilnærminger til teksten. En måte er å lese med en tekstintern tilnærming, hvor hovedfokus er på selve teksten, som sjanger, motiv eller tema (Kallestad & Røskeland, 2020, s. 45). Tekstekstern tilnærming har fokuset på sammenhenger mellom teksten og samfunnet eller forfatterskapet (Kallestad & Røskeland, 2020, s. 45). Begge disse tilnærmingene har jeg tatt i bruk for å svare på forskningsspørsmålene.

Til de første forskningsspørsmålet vil jeg bruke en tekstintern tilnærming.

- Hvilke litterære virkemidler kan kobles opp mot fantasysjangeren i romanen?
- Hvordan blir de litterære virkemidlene brukt til å vise identitetskonflikten som de samiske tenåringene Lemme og Sanne opplever?

I de to første forskningsspørsmålene har jeg fokus på virkemidlene som forfatteren bruker i romanen, og jeg koble disse opp mot karakterene i boka. Jeg holder meg altså til selve teksten i denne tilnærmingen. Videre trekker jeg linjer ut mot samfunnet, eller klasserommet, i en tekstekstern tilnærming.

- På hvilke måter kan arbeid med romanen *Mellom verdener* bidra til toleranse for og forståelse av samisk kultur og tradisjon i det norske klasserommet?

I det tredje forskningsspørsmålet trekker jeg inn sammenhengen mellom teksten og samfunnet, altså bruke framstillingen i teksten til å drøfte hvordan boken kan brukes i klasserommet. Dette blir drøftet på bakgrunn av resultatene som de to første forskningsspørsmålene bringer frem.

3.1 Hermeneutisk metode og nærlesing

Analysen av romanen *Mellom verdener* (2014) vil foregå hermeneutisk. Mads Claudi (2013) viser til Friedrich Schleiermacher sin definisjon av hermeneutikk, som er den definisjonen jeg tar utgangspunkt i min analyse. Hermeneutikk, eller den hermeneutiske sirkel, er prosessen hvor helheten forstås i lys av enkeltdelene, og videre forstås enkeltdelene i lys av helheten. Gjennom analysen av de ulike delene forandres forståelsen av helheten, som igjen påvirker enkeltdelene. Denne prosessen skjer gjentatte ganger gjennom analysen, og danner den hermeneutiske sirkel (s.14).

Tolkningen og analysen av teksten vil være basert på kunnskap og erfaringer som jeg har, noe som gjør at andre kan tolke teksten på en annen måte. Funnene jeg gjør, vil være basert på min tolkning av verket.

For å analysere romanen og ha fokus på problemstillingen vil jeg også benytte meg av nærlesing. Når jeg nærleser teksten, har jeg fokus på å se på de litterære virkemidlene i teksten og hvordan disse virkemidlene er med på å fremheve tema i teksten. Kallestad og Røskeland (2020) knytter nærlesing opp mot både tekstorientert og kontekstorientert tilnærming (s.48). Til denne oppgaven vil nærlesing ha fokus på en tekstorientert tilnærming, hvor innholdet i teksten er fokuset. I definisjonen fantasytrekk har jeg valgt å inkludere trekk for eventyr og sagn. Dette er på bakgrunn av sjangeren nordisk fantasy, som presentert i Sollund (2016). I eventyr finner man ofte de samme overnaturlige trekkene som i «klassisk» fantasy, eksempelvis er dyr med menneskelige egenskaper, magi og overnaturlige vesener.

Basert på tidligere definisjoner av fantasy, har jeg formulert en egen metodikk for analysen av fantasyromanen. I denne konteksten defineres fantasy-sjangeren som en litterær kategori som inneholder overnaturlige elementer, og nordisk fantasy trekker komponenter fra nordiske eventyr og sagn, som utgjør en vesentlig del av den nordiske kulturarven. Fantasy som sjanger er en sammenslåing av realisme og det overnaturlige. Den utforsker ofte alternative verdener, som kategoriseres av magi, mystiske skapninger og fantastiske hendelser. Nordisk fantasy er en underkategori av fantasy, og ved å analysere romanen skal jeg trekke ut elementene som stammer fra samiske eventyr og sagn. Samisk kulturarv er en del av norsk kulturarv (Utdanningsdirektoratet, 2023) og er det essensielt at den inkluderes under denne definisjonen.

Gjennom lesingen av denne boka har jeg merket til meg ulike elementer:

- Fantastiske elementer
- Ulike litterære virkemidler
- Referanser til samisk folketro og fortellinger

Nærlesningen vil ta utgangspunkt i det jeg har definert i teorikapittelet, som igjen vil bli brukt til å argumentere i analysekapittelet. Problemstillingen og forskningsspørsmålene jeg har utviklet vil være essensielle i nærlesingsprosessen. Som i tidligere forskning, Karlsen (2019) og Wicklund (2018), har hovedfokuset vært på ulike aspekt ved teksten. Selv om noen elementer i teksten kan være med på å underbygge flere utgangspunkt, vil jeg analysere og tolke elementene basert på andre grunnlag, enn for eksempel det økokritiske. Mitt grunnlag vil i hovedsak være sjangerdefinerende trekk.

3.2 Reliabilitet og validitet

Frode Nyeng (2012) forklarer begrepsvaliditet som det at forskeren undersøker det hen faktisk ønsker å undersøke (s.109). I en litterær analyse vil empirien være fast, uansett hvem som skulle ha brukt datamaterialet. Det er derimot forskerne og deres tolkning som gir stor variasjon. Til min problemstilling vil jeg plukke ut det jeg mener er de viktigste punktene for å kunne svare på denne. Deretter vil jeg også analysere disse elementene opp mot forskningsspørsmålene og drøfte om disse kan svare på de spørsmålene jeg har laget.

Underveis har jeg også fått ny kunnskap om hvordan samiske tekster brukes i skolen og hvordan det har blitt forsket på disse i en viss grad. Det har gjort at jeg har endret fokus underveis, spesielt etter at jeg ble kjent med Aamotsbakken (2015) sin forskning. Jeg har valgt å analysere romanen basert på at det er et litterært kunstverk, i tillegg til å vurdere de didaktiske mulighetene dette kunstverket gir. Underveis i arbeidet forstod jeg at det var behov for å trekke inn teori om samisk religion og dekolonisering (Johansen & Sollid, 2023, s. 24), fordi det kan gi dybde til analysen av fantasytrekk, og fordi dekolonisering er et stort og aktuelt tema i dag. Fosen-aksjonen gjorde meg oppmerksom på hvor hardt samer fortsatt må kjempe for de rettighetene de har, og en måte å bidra til forandring er å inkludere samiske tekster i ordinær undervisning. Lærere kan vise og modellere for elevene at samisk kulturarv er en del av den norske kulturarven, slik det står i LK20. De generasjonene som nå går på barneskolen er de

som skal gjøre en forskjell i fremtiden, og det er den voksne generasjonen nå som må sørge for at endringer skjer.

Som tidligere forskning også har vist, er det flere aspekter ved denne teksten som kan brukes i undervisningen. Jeg har avgrenset det til å bruke teksten som en fantasyroman, noe som problemstillingen min tilsier. Ved å nærlese teksten med denne innfallsvinkelen og med den teorien som jeg har presentert, sørger jeg for at jeg holder meg innenfor tematikken jeg har satt. Å bruke hermeneutikk som metode vil også la meg analysere teksten på en gunstig måte, hvor jeg konstant får sett de fantastiske trekkene opp mot hele konteksten og ser hvordan de små delene påvirker helheten og omvendt.

3.3 Refleksjon rundt egne erfaringer

I 2021 leste jeg romaner *Mellom verdener* (2014) for første gang som en del av pensum i utdanningen, og jeg tenkte med en gang at denne boken hadde jeg elsket å lese som barn. Samtidig fikk jeg koblinger til det jeg allerede hadde lært på universitetet om fornorskningspolitikken og samisk religion. Disse to knaggene hadde jeg ikke hatt som barn, for det eneste jeg visste var at samene var Norges urfolk. Jeg leste denne boka som en voksen person med noe kunnskap om relevante temaer. Jeg heller ikke er samisk, og da er det et viktig arbeid å opparbeide en forståelse av samisk kultur. Boken *Derfor må du vite at jeg er same* (Isaksen & Svendsen, 2021) har vært en av kildene til å opparbeide en slik forståelse. I tillegg har jeg hatt stor nytte av sosiale medier, som TikTok, der det er flere samiske personer som deler erfaringer, historie og kunnskap, i håp om å bevisstgjøre andre om deres faktiske opplevelser som minoritet i et majoritetssamfunn. Dette vil jeg si er et bevis på at majoritetsbefolkningen ikke har nok kunnskap og at samiske temaer ikke får nok plass i undervisningen. Alt dette har gitt meg stor motivasjon til å nærlese romanen og få mer kunnskap om samiske temaer. Samtidig må ikke mitt personlige engasjement legge føringer for min analyse av hva som faktisk står i boka. Det må likevel kommenteres at det som kommer frem i analysen er min tolkning av elementene. Min første tanke var å analysere teksten med samiske temaer som utgangspunkt, men etter å ha lest forskningen til Aamotsbakken (2015) bestemte jeg at jeg skulle snu vinklingen mot litterære trekk ved romanen.

Personlige erfaringer og kunnskap vil være med på å påvirke hvordan man leser romanen. Dette gir alle ulike lesinger et unikt innblikk i ulike tolkningsverdener. Jeg har forsøkt å innhente informasjon fra ulike kilder, både skriftlige og fysiske, for å få et mer nyansert blikk på en kultur jeg ellers ikke var like kjent med. Som jeg har nevnt tidligere, er tidlige skriftlige kilder fra misjonærer som skrev ned sin opplevelse fra den samiske kulturen (Kristiansen, 2017) og det har vært viktig for meg å få kilder om samisk kultur fra samiske. For å få til dette har jeg blant annet besøkt Sørsamisk museum, Saemien Sijte, og snakket med flere som jobber der.

4 Resultater og analyse

Som tidligere nevnt leter jeg etter fantasytrekk i nærlesingen av denne romanen. I dette kapittelet vil jeg vise til flere litterære virkemidler, og vurdere om disse er typiske for fantasy sjangeren. Dette skal være med på å besvare problemstillingen *Hvilke fantasy-virkemidler finnes i romanen Mellom verdener, og hvilke pedagogiske muligheter kan identifiseres basert på bokens fremstillinger og virkemidler?*

Jeg vil trekke ut enkelte deler fra teksten jeg mener er relevant og vise til sitater fra teksten. Forfatteren har gjort et spennende valg ved å sette tankene til romanens karakterer i kursiv, som vil vises gjennom sitatene jeg trekker ut. Jeg har valgt å legge mest fokus på det første forskningsspørsmålet i dette kapittelet, og det er ut fra disse funnene jeg vil drøfte de to neste forskningsspørsmålene. Jeg skal også bygge analysen videre på det andre forskningsspørsmålet om identitetskonflikt. Det er rettere sagt funnene fra analysen jeg tar utgangspunkt i videre i drøftingen. Forskningsspørsmålene som skal besvares er:

- Hvilke litterære virkemidler kan kobles opp mot fantasysjangeren i romanen?
- Hvordan blir de litterære virkemidlene brukt til å vise identitetskonflikten som de samiske tenåringene Lemme og Sanne opplever?
- På hvilke måter kan arbeid med romanen *Mellom verdener* bidra til toleranse for og forståelse av samisk kultur og tradisjon i det norske klasserommet?

4.1 Romanen og teorier om fantasy

Todorov mener det må være tvil på om noe er overnaturlig eller ikke, om hva som faktisk er virkelig, om det skal være fantasy (Omdal, 2010, s. 20). Det gjelder både karakterene og leseren. Etter at Sanne og Lemme våkner i den underjordiske verden, vet de ikke hva som har skjedd eller hvor de er. Dette vises gjennom tankene til Lemme «*Er dette en drøm? Jeg vil våkne!*» (s.47) og Sanne «*Dette må jo være en drøm!*» (s.50).

Tvil er sentralt hos Todorov, en tvil om noe er overnaturlig eller noe naturlig. Samtidig er ikke dette vedvarende, og karakterene får kjenne på kroppen hvor ekte den underjordiske verden er når de løper inn i dødståka. De blir overbevist om at det de opplever er ekte, og er det da den tvilen som Todorov viser til? Det er ikke bare karakterene som skal følge på tvil ifølge Todorov, men også leseren.

I romanen brukes overnaturlige og fantastiske elementer til å understreke de faktiske hendelsene i den virkelige verden. Hos leseren kan det skape tvil om det som skjer har en naturlig forklaring, utbyggelsene fører til tåker, eller om det noe overnaturlig som skal få Sanne og Lemme til å forstå hva utbyggelsene gjør med naturen. Det er opp til hver leser sin tolkning om hendelsene som skjer, men hendelsene kan åpne for spørsmål. Om det som skjer får en overnaturlig forklaring og går over i *det eventyrlige*, ifølge Todorov og Jackson (Omdal, 2010, s. 19).

Jackson ser på fantasy som fortellermåte, og dette reflekteres i hvordan det overnaturlige forholder seg til karakterene det handler om. I dette tilfellet vil det være Sanne og Lemme. Det overnaturlige stammer fra noe utenfra, både den sorte tåka og eahparaš. På bakgrunn av dette vil disse overnaturlige elementene kategoriseres som det ubevisste, ifølge Jackson (Omdal, 2010, s. 21-22). Eahparaš er på en slags «gjennomreise», den venter på hjelp til å finne fred. Den våkner til når noen forstyrrer dens hvileplass, som kan skje hvem som helst i den virkelige verden.

Hvis man tar utgangspunkt i hva Hume ser på som fantasy, er de flere hendelser som overskriver det normale (Omdal, 2010, s.23). Det som blir fantasy i romanen kan for eksempel være transformasjonen som Sanne og Lemme opplever. De transporteres til en annen verden og blir til reinsdyr, noe som overskriver de normale grensene i virkeligheten. Hume ser på de hendelsene og elementene som tydelig overskrider det normale, så det kan godt hende at det er noen av de fantastiske elementene som hun ikke ville kategorisert som fantasy (Omdal, 2010, s. 23). Den sekundære verden ligner på den virkelige verden, og vil med det ikke overskrive det normale på samme måte som andre elementer.

Dette er ulike måter tidligere teorier viser til ulike sider av fantasy i romanen. Fantasy er en sjanger som overskriver det som man ser på som normalt i virkeligheten, enten om man ser på fortellermåte, impuls eller sjanger. Det er som nevnt en del andre trekk ved fantasy, og jeg skal ta for meg disse nedenfor.

4.2 Heltenes reise

Et typisk fantasy-trekk er hvordan heltens historie utvikles. Som nevnt i teorikapittelet viser Lykke Guanio-Uluru til John Clute, som presenterer fire bevegelser i heltes reise (Stokke & Tønnessen, 2018, s. 109). Hovedkarakterene i *Mellom verdener* er ungdommene Sanne og Lemme, og under skal jeg gå igjennom de fire bevegelsene opp mot deres reise.

I den første fasen, *wrongness*, forstår helten at det er noe som er galt i verden. Sanne og Lemme, som er heltene i romanen, forstår at tåka er med på å drepe alt levende i den underjordiske verden. De har også blitt forvandlet til reinsdyr og er ikke i sin egen verden. Det som karakterene ikke forstår, er *hvorfor* dette skjer. Forståelsen kommer mye senere i fortellingen, hvor de skjønner at de har skyld i tåka.

Den andre fasen er *thinning*, hvor det gale i verden forverres. I romanen fortsetter tåka å spre seg i underverden, karakterene jages av de underjordiske og de vet ikke hvordan de kommer seg hjem. De ender opp i den sorte tåka, hvor de får oppleve tåkas dødelighet. Sanne og Lemme søker veiledning hos Bigga, men de får ikke vite hvordan de skal komme seg hjem.

I den tredje fasen, *recognition*, forstår heltene hvordan de skal frelse verden. Slik romanen forteller, forstår Sanne og Lemme at utbyggingen av naturen i den virkelige verden gir fatale konsekvenser i den underjordiske verden. De får også vite hvordan de skal forsøke å komme seg hjem, ved å døpe eahpáraš. Bigga gir dem veiledning om hvordan dette skal gjøres, og noe finner de ut av på egen hånd.

Healing/return er den siste fasen, hvor heltene redder verden og vender hjem. Slutten på romanen er noe usikker, for den gir ikke et entydig svar på hva som skjer med Sanne og Lemme eller den underjordiske verden. Det siste kapittelet er fra farens sitt perspektiv og forteller ikke noe spesifikt om Sanne og Lemme. Kampen Sanne og Lemme tar mot eahpáraš er en fysisk kamp som karakterene har. Samtidig har karakterene en indre kamp de kjemper, hvor de utvikler forståelse for naturen og farens perspektiv.

Hovedkarakterenes reise er noe annerledes enn den Clute beskriver. På grunn av den åpne slutten vet vi ikke hva som var skjebnen til Sanne og Lemme. Kom de seg vekk fra den underjordiske verden? Er det de som er de reinsdyrene som faren ser? Hva som er fienden i romanen kan også være mange ulike ting, og kanskje det er flere fiender. Den dødelige tåka i den underjordiske verden er en fiende for *ulda*, og tåken er igjen en refleksjon av menneskenes utbygging i den virkelige verden. Fienden kan på denne måten være både menneskene og tåka. For Sanne og Lemme er også *eahpáraš* en fiende, den er grunnen til at de havnet i den underjordiske verden og de får vite at den kan også føre til deres død om de døper den feil. Det er denne fienden de har en fysisk kamp med. For selv om de innser hva som har skyld i dødståka, så fortelles det ikke om de gjør noe med denne situasjonen. Dødståka er, som nevnt tidligere, en del av den indre kampen Sanne og Lemme har. De innser at de har skyld, og med det kan det tolkes som de forstår sin fars side av crossbane-saken.

Hovedkarakterenes reise har noen avvik fra de stadiene Clute beskriver, men følger dem på en annen måte. Romanen har en mer dystre slutt, og det synes gjennom karakterenes reise og den åpne avslutningen. De dystre trekkene er ikke uvanlig å finne igjen i fantasy litteratur for barn, som Nikolajeva beskriver (James & Mendlesohn, 2012, s. 51). En slik slutt kan være en metafor for virkeligheten, som går ut på at fatale inngrep i naturen har permanente konsekvenser.

4.3 Reisen til den underjordiske verden

Hvis vi tar utgangspunkt i at det er fantastiske elementer i romanen, gjelder det å stille spørsmålet om hvordan elementene fremtrer, og hva sin gir tilgang til det overnaturlige. Skyggebjerg (2005) og Mendlesohn (2008) peker som nevnt på at fantasy-romaner kan karakteriseres på ulike måter.

På en måte kan *Mellom verdener* (2014) kategoriseres som en portal- og oppdragsfantasy. Sanne og Lemme bor i en kjent verden uten fantastiske elementer og reiser gjennom en «portal» til underverden, som inneholder fantastiske elementer. På den andre siden er Mendlesohn konkret i at de fantastiske elementene i portal- og oppdragsfantasy ikke «blør igjennom» til den virkelige verden (s. 2). I boka *Mellom verdener* finnes *eahpáraš* i den virkelige verden og fører karakterene til den

underjordiske verden. Altså kan eahpáraš være et fantastisk element i den virkelige verden. Dermed kan boka også være en inntrengerfantasy (s.115), hvor eahpáraš er inntrengereren. Et hovedpunkt i inntrengerfantasy er at en inntrenger i verden forstyrrer det som er normalt, og at den må bli nedslått, sendt tilbake til sin verden eller kontrollert (s. 115). *Mellom verdener* (2014) kan dermed sies å være en kombinasjon av portal- og oppdragsfantasy og inntrengerfantasy. Selv om inntrengereren er et fantastisk element og vises først i den virkelige verden, så blir den nedslått/kontrollert i den underjordiske verden. De andre fantastiske elementene forblir også i den underjordiske verden. Eahpáraš fungerer som portalen som Sanne og Lemme blir tvunget igjennom til det ukjente. Eahpáraš er et kjent element fra samiske eventyr og sagn, og er et udøpt barn som ikke finner fred (Qvigstad & Pollan, 1997).

Videre kan vi se på den tredelte kategorisering av hvordan litteraturen iscenesetter tilgangen til den sekundære verden. Som nevnt i teorikapittelet viser Skyggebjerg (2005) til tre måter å gjøre dette på. I den første kategoriseringen er tilgangen til den sekundære verden åpen og en form for dobbelverdenskonstruksjon. Den andre kategoriseringen har en lukket tilgang til den sekundære verden, og i den tredje er det en underforstått konstruksjon (Skyggebjerg, 2005, s.6). Utbyggingen av motorcrossbanen har forstyrret hvilestedet til eahpáraš og den sender Sanne og Lemme til den underjordiske verden. Det er ikke slik at alle har tilgang til den underjordiske verden, og de som har tatt reisen dit, har ikke gjort det med vilje. Reisen er en konsekvens av et mislykket forsøk på å døpe eahpáraš. De i den virkelige verden har ikke en åpen tilgang til den underjordiske verden, og de legger ikke merke til den underjordiske verden utenom eahpáraš. I starten av boken møter Sanne en mann som virker gal, og det gir oss et frempek på hva som er i vente (Sara, 2014, s. 14–15). Konsekvensene for denne mannen var ikke å bli sendt til den underjordiske verden, så vidt leseren får vite, men konsekvensene var psykiske plager. Selv om mennesker ikke har åpen tilgang, så har eahpáraš et fotfeste i begge verdener. Vi møter den først i den virkelige verden, og det er nok i den virkelige verden barnet først levde. Hovedkarakterene møter så eahpáraš i den underjordiske verden, og det er her de får døpt barnet og gitt det fred. Romanen bygger på en lukket tilgang til den underjordiske verden, og mennesker i den virkelige verden ikke drar dit av fri vilje. Også eahpáraš er tvunget til å være i begge verdener, bare noaiden kan ha åpent tilsyn til den underjordiske og den virkelige verden.

4.4 Transformasjon

Et annet fantasy-trekk er transformasjon. Romanen starter med at vi blir kjent med karakterene Lemme og Sanne. Lemme elsker motorcross, og det kan tolkes som at han ikke er like interessert i reindrift som Sanne. Og selv om Sanne elsker å shoppe, vil hun også hjelpe til med reindrift (som også blir en fordel i den underjordiske verden). Etter eahparaš har skreket og gått rundt dem tre ganger, ender de opp i den underjordiske verden som reinsdyr. De forvandles fra mennesker til dyr, og som dyr kan de kommunisere med hverandre og med noaidien. Karakterene skifter perspektiv på verden når de reiser til den underjordiske verden. De går fra å være menneskebarn, som kan kjøre motorcross og shoppe, til å være reinsdyr i en verden uten moderne inngrep. Sanne og Lemme er ikke lenger barn uten forpliktelser, og i denne verden blir de tvunget til å møte det dystre og dødelige.

Som nevnt blir barna forvandlet til reinsdyr når de kommer til den underjordiske verden. Reinsdyr er en sentral del av samisk reindrift, og de er godt kjent med hvordan reindriften fungerer. Denne kunnskapen gjør det mulig for barna å rømme vekk fra slaktegjerdet, for de har fortsatt sin logiske tenkning som reinsdyr. Forvandlingen til dyr er noe som vi kan finne igjen i flere historier. Et eksempel er i fortellingen om *Skjønnheten og udyret*, som originalt er et fransk eventyr fra 1740, hvor udyret ble forvandlet fra et menneske av en heks, for å lære en «lekse». I det norske folkeeventyret *Østenfor sol og vestenfor måne* møter vi Kvitebjørn, som blir forvandlet til et menneske om natten og en kvitebjørn på dagen. En likhet mellom disse eksemplene er at de som forvandles, beholder sitt menneskelige sinn selv om de transformeres til dyr. De beholder fornuft, tale og sitt «vanlige» jeg. Dermed er det et kjent litterært virkemiddel at menneske karakterer blir forvandlet til dyr i eventyr og sagn.

Begge disse eksemplene på forvandlinger kan tolkes som at karakterene skal gjennom en forvandling av sinn og væremåte. Slik kan også forvandlingen i *Mellom verdener* bli tolket som. Sanne og Lemme skal innse hvordan inngrepene i naturen påvirker naturen og reindriften, og dette blir veldig visuelt i den underjordiske verden med dødståka. Det er slike transformasjoner som Guanio-Uluru (2015, s.122) henviser til, med begrepene «shape-shifting» og metamorfose. Når barna forvandles til reinsdyr i den underjordiske verden, kan det tolkes som dette er en midlertidig forvandling for at de skal utvikle kompetansen og åpne sinnet. Om denne er midlertidig, «shape-shifting», vet vi dermed

ikke, for slutten av romanen er åpen og forteller oss ikke spesifikt hva som skjer med hovedkarakterene.

En annen form for transformasjon er synet vi som leser og hovedkarakterene får på de underjordiske underveis i romanen. I første møte med *ulda* finner vi Sanne og Lemme i panikk, de er i et slaktegjerd og er redde for å dø. Panikken reflekteres i tankene til Lemme, hvor han enda ikke har oppdaget at han er et reinsdyr: «*Er dette en drøm? Jeg vil våkne! Tar de meg også? Skal jeg gjemme meg? De dreper vel ikke meg ... og hvor er søster?»* (s. 47). På grunn av det første møtet, hvor Sanne og Lemme nesten dør, får de en negativ holdning mot *ulda*. Sanne og Lemme løper vekk og møter noaidien Bigga, som hjelper dem med å se flere perspektiv, og de får en moralsk endring i underverden. Dette er det Guanio-Uluru kaller for metamorfose, som er en permanent endring i moral (Guanio-Uluru, 2015, s.122).

Karakterene går gjennom begge former for transformasjon i løpet av handlingen. Det starter med «shape-shifting» i det de ankommer den underjordiske verden, de er seg selv i sinnet og reinsdyr i kropp. Samtidig som dette skjer, går de igjennom en metamorfose av sinnet. De moralske og etiske tankene skifter når de får oppleve hvordan den moderne verden påvirker naturen. Jeg vil konkludere med at transformasjonene som karakterene gjennomgår, er et fantasytrekk ved teksten.

4.5 Kontrast og symbolikk

Kontraster er et vanlig virkemiddel i fantasysjangeren. Det onde mot det gode, lyset mot mørket. Noen steder er det veldig tydelige kontraster, hvor det gode er fullstendig godt og det onde er fullstendig ondt.

En «middelalder-aktiv» verden er typisk for fantasysjangeren (Guanio-Uluru, 2023), og denne gir en kontrast til hvordan den moderne virkelige verden er. I romanen fungerer den underjordiske verden som en kontrast til den moderne virkelige verden som Sanne og Lemme lever i. Der den virkelige verden har bebyggelse, som blir sett på som positivt av blant annet treneren, er det mørke tåker som bringer død i den underjordiske verden. I den underjordiske verden er det heller ikke moderne teknologi, og folket lever på tradisjonelle måter. Dette er ikke helt ukjent for Sanne og Lemme, for de har mye av tradisjonen i den moderne verden, blant annet reindrift og tilbereding av mat. Selv om

det er likheter mellom de parallelle verdenene, er det forskjell i hvordan majoriteten velger å bruke naturen. I den underjordiske verden lever majoriteten *med* naturen, de respekterer den og bruker den på tradisjonelt samisk vis. I den virkelige verden setter majoriteten av mennesker seg over naturen, de tar ikke nødvendigvis hensyn til naturen i utbyggelser. Et slikt økokritisk perspektiv kan vi finne igjen tidligere analyser av romanen (Wicklund, 2018; Karlsen, 2019).

Levemåten til de underjordiske stammer fra de samiske tradisjoner, mens en levemåte uten teknologi er gjenkjennbart i flere fantasiromaner. I gamle klassikere, som *Ringenes Herre* av J.R.R. Tolkien og *Narnia* av C.S. Lewis, er ikke moderne teknologi en del av det fantastiske. Karakterene rir på hester istedenfor å kjøre biler, nyheter formidles gjennom personer eller dyr, og ikke radio og TV. Så selv om levemåten til de underjordiske viser til en tradisjonell samisk levemåte, kan dette også regnes som et trekk som finnes i fantasysjangeren.

Opplevelser som vises gjennom ulike synsvinkler, skaper også kontraster i romanen. Jeg har allerede vist til hvordan pappa og treneren har begge en svart-hvitt-tenkning på crossbanen, ingen av dem klarer å åpne for den andres syn på saken. Pappa kaller crosstreneren for tyv og kolonist, mens treneren ikke ser noe galt i det som er gjort, på grunn av at de hadde fått byggetillatelse av kommunen. Det er en kontrast i tenkemåten deres, og dette understreker opplevelsen til de ulike karakterene. Avslutningsvis vil jeg konkludere med at forfatterens bruk av kontraster gjennom romanen kan knyttes opp mot virkemidler i fantasysjangeren.

4.6 Perspektiver og synsvinkler

Det første jeg la merke til i nærlesingen av romanen var forfatterens bruk av ulike synsvinkler. Underveis i boka får vi innblikk i ulike karakterers perspektiv og deres tanker. I det første kapittelet er fortellingen fra Lemmes synsvinkel og vi får et innblikk i hvilken glede motorcross gir han. Det blir beskrevet med mye fart og spenning, noe som Lemme elsker. Det skifter mellom et innblikk i hans egne tanker og beskrivelser av settingen rundt han.

Variasjonen mellom de ulike synsvinklene gir en unik mulighet til å lese tankene i førsteperson til flere karakterer enn Sanne og Lemme. Blant annet får man innblikk i både far og trener sine tanker rundt samme situasjon, etter at Sanne og Lemme har vært savnet i flere uker. Kapittel 14 tar utgangspunkt i faren og morens perspektiv, og viser hvor preget de er av barnas forsvinning. Pappa har fortsatt håp om at Sanne og Lemme er der ute et sted og nekter å gi opp. Han går til der barna var sist, den nye crossbanen. Det legges ikke skjul på hva han tenker: «*Helvetes crossbane. Jævla tyver.*» (s. 71).

Han skyldte fortsatt på den forbannede kolonisten for at han hadde lurt barna hans til slike unyttigheter og smittet over verdier som gjorde at de ikke lenger klarte å handle ut fra hva som var best for dem selv. For samene. Og nå, uten å ofre en tanke på den store sorgen og tragedien, fortsatte de bare å stjele og ødelegge. (s.71)

Han bruker ordene «tyver» og «kolonisten», som kan refereres direkte til treneren på crossbanen. Det er mye sinne, som forståelig kommer fordi barna er borte. Han bærer også med seg mye skyldfølelse, det var nettopp crossbanen det var krangel om dagen barna forsvant. På den andre siden er perspektivet til treneren, som ser positivt på utbyggelsen. «*Så vakkert, og en så høvelig plass!*» (s. 72). Denne tydelige kontrasten i syn på samme situasjon hadde man ikke fått hvis man bare fulgte Sanne og Lemme sitt perspektiv gjennom romanen. Det gir også unike didaktiske muligheter, som jeg skal komme tilbake til i drøftingskapittelet.

Også de underjordiske har egne kapitler fra sitt perspektiv. Dette gir leseren innsikt i tanker som ikke Sanne og Lemme har enda. Kapittel 12 er en av kapitlene som er fra de underjordiske sitt perspektiv. I motsetning til tidligere kapitler, som er fra Sanne og Lemmes perspektiv på slaktingen, får vi innblikk i deres tanker om den sorte tåken. «*Ingen visste hva disse svarte tåkene var, eller hvor de kom fra. Det eneste de visste, var at der tåka falt, der vokste det aldri mer noe igjen.*» (s.61). De lever i konsekvensene av handlinger som skjer i den virkelige verden, og det er ikke noe de kan gjøre for å hindre spredningen av den dødelige tåka. «*Hva om vi mister hele flokken inn dit? Eller om mørket plutselig senker seg over siidaen vår?*» (s.61). Vi får innblikk i redselen de føler på, for hvor hardt den dødelige tåka faktisk kan slå ned på levemåten til ulda. Slik skifter perspektivene gjennom boka, men de fleste delene er fra Sanne og Lemme sitt perspektiv. Dette stemmer overens med at romanen er en ungdomsroman og skal appellere til ungdommer (Stokke & Tønnesen, 2018, s.9).

Så er det spørsmålet om denne synsvinkelen er et typisk fantasy-trekk. Først vil jeg trekke frem synsvinkler i klassiske fantasy-bøker. I for eksempel *Hobbiten* og *Ringenes Herre*-serien er det en aural forteller, som er et utenfraperspektiv. Det samme kan vi finne i *Harry Potter*-serien, som også er skrevet for barn. I bøkene så følger vi heltene gjennom reisen, hvor i *Mellom verdener* så ser vi perspektiv fra både «heltene» og fra andre karakterer. Denne romanen har en blandet forteller, hvor tankene er skrevet fra førstepersons perspektiv og blir fortalt direkte fra karakterene. Ellers i boken er det en aural forteller, og det skrives om alle karakterene i scenen. Oppsummert så er det den aural fortellermåten som benyttes mest i flere fantasy-tekster, hvor en allvitende forteller beskriver scenene. I tillegg er det et unikt aspekt, hvor vi også får innblikk i tankene til karakteren vi følger. Tale - og tankegjengivelse er noe som blir hyppig brukt i romanen *Mellom verdener* og er måten karakterenes tanker og tale gjengis i teksten. En direkte gjengivelse gjengis tankene og talen ordrett (Claudi, 2010, s.175). I *Mellom verdener* blir tankene til karakteren som kapittelet følger skrevet direkte, og i kursiv for å fremheve at det er tankene. Dette skjer i en førstepersonsform, og gir et unikt blikk når romanen bytter mellom synsvinkler. Å bytte synsvinkler gjennom en aural forteller, mellom en ekstern og intern fortellerstemme (Claudi, 2010, s. 172), er ikke en ny måte å fortelle historien på. Det er derimot, slik jeg ser det, heller ikke et typisk fantasytrekk.

4.7 Bigga – noaide i den underjordiske verden

En viktig karakter som Sanne og Lemme møter, er noaiden Bigga. Hun fungerer som en slags veileder for barna i den underjordiske verden. I flere fantasyfortellinger finner man en klok veileder, som Gandalf i *Ringenes Herre*-serien og Humlesnurr i *Harry Potter*-serien. Som disse karakterene, er ikke Bigga der for å gi dem svarene rett ut. Hun vet at de må endre sine oppfatninger om verden på egenhånd. Det må være en genuin endring hos hovedpersonene, en metamorfose (Guanio-Uluru, 2015, s.122).

I det første møtet viser hun at hun kan snakke med dyr som mennesker, og at alle vesener er velkomne under hennes tak. Slik som noaiden gjør, tar hun vare på og helbreder dyrene som kommer til henne (Kristiansen, 2017, s. 28) I samisk kultur er en noaidie en som har spesielle evner og kan ta kontakt med andre verdener. I romanen bruker ikke Bigga en samisk tromme (Kraft, 2023), men det oppleves som at hun holder til i den underjordiske verden. Samtidig har hun kunnskap om hva som skjer i verden til

Sanne og Lemme, og det kan tolkes som om hun er en vandrer mellom verdenene. Bigga er en veileder for Sanne og Lemme, men hun gir dem ikke alltid direkte svar på problemene de har. Hun forteller hva en eahpáraš er og hvordan den oppstår, men hovedkarakterene må selv innse hva som skal til for at den finner fred. Dette gjelder også den sorte tåka, hvor de oppdager at området hvor huset deres ligger i den virkelige verden, er dekket av tåke. Bigga bekrefter det de forteller og gir dem også håp i panikken. «*De har skjønt det viktigste. Jeg må gi dem et lite håp før de får fullstendig panikk og gir seg over.*» (s.177). Hun vet hva som skal til, men vil ikke gi dem svaret uten å oppleve og oppdage det selv. Dette er ikke ulikt veiledere i andre fantasybøker, slik som Gandalf og Humlesnurr. Hovedkarakterene får hjelp når de trenger håp, men må kjempe mye av kampen selv. Måten forfatteren bruker Bigga som en veileder for Sanne og Lemme, kan kobles opp mot et virkemiddel i fantasysjangeren.

4.8 Hva betyr den sorte tåka

Det er mange steder i boka hvor Sanne og Lemme er i kontakt med den mørke tåka. Det første møtet er i flukt fra de underjordiske og deres ulver. Sanne og Lemme har blitt forvandlet til reinsdyr, og med det flykter de fra å bli slaktet.

Det er først i siste del av boka Sanne og Lemme innser hva som har forårsaket dødståkene. «*Alle våre områder er tåkelagt. Vi er skyld i dødståkene.*» (s. 176). Her har de forstått at crossbanen, og andre inngrep i naturen i den virkelige verden, har forårsaket dødståken i den underjordiske verden. Det påvirker den underjordiske verden så mye at ulda mister områder, rein og levemåte til den sorte tåka.

Underveis forstår Sanne og Lemme at den underjordiske verden er den samme som den virkelige verden, med den forskjellen at den underjordiske ikke består av mennesker som gjør inngrep i naturen. Den kontrasten som brukes mellom disse verdenene er ikke bare den sorte tåka, men også levemåten til de underjordiske. De lever av reindrift og av naturen rundt seg, og den sorte tåka ødelegger alt de har. Selv om det skjer lignende ting i den virkelige verden, som Sanne og Lemme sin far føler på mest, virker det mer drastisk i den underjordiske verden. I den virkelige verden er samer og de tradisjonelle levemåtene i mindretall, og det er faren til Sanne og Lemme som kjemper alene mot crossbanen. I den underjordiske verden er de et helt samfunn som arbeider sammen.

Den sorte tåka blir et symbol på hvor mye menneskers utbyggelse faktisk preger naturen og de som lever av den.

Denne konflikten mellom rett og galt og spørsmål om hva som er moralsk, er noe Skyggebjerg (2005) viser til som typisk tematikk som fantasyjangeren tar opp (s.6). Konflikten er både en indre- og en ytre konflikt som karakterene går igjennom. Den ytre konflikten handler om de fysiske endringene som den sorte tåka medfører for de underjordiske. Den indre konflikten handler mer om identiteten til Sanne og Lemme, og hvordan den samiske kulturen og levemåten kommer i konflikt med de hobbyene som hovedkarakterene har. Jeg vil komme nærmere inn på dette nedenfor.

4.9 Den sorte tåka som virkemiddel

Den sorte tåka får en egenskap som tåker vanligvis ikke har, den dreper, og er et språklig virkemiddel som kalles (besjeling eller personifikasjon?). Tåka får et overnaturlig element over seg. En vanlig tåke skjuler omverdenen. Hvis man står i en tåkelagt by, ser man bare noen meter foran seg. Selv om den ikke er dødelig alene, kan den føre til død på grunn av dårlig sikt. Hvis man kjører uforsiktig i tåke, kan det plutselig komme til syne objekter eller mennesker når det er for sent. Det er menneskenes uforsiktighet som fører til at tåka er dødelig i den virkelige verden. I den underjordiske verden blir den dødelig i seg selv.

Tåka blir et symbol på hvordan menneskenes inngripelse i naturen dreper naturen, og det får tydelige og synlige konsekvenser i den underjordiske verden. Selv om det også er konsekvenser i den virkelige verden, blir det veldig bokstavelige konsekvenser i den underjordiske. I den virkelige verden dør ikke dyr og mennesker som går inn i områder med tåke, så den nye egenskapen er et litterært grep som forfatteren har brukt. For noen, som faren til Sanne og Lemme, vil konsekvensene av utbyggelsen bli mer synlige. Han kan se for seg hvordan den nye crossbanen vil gå utover beiteområdene til reinflokken, som igjen får konsekvenser for reindriften.

I flere fantasybøker finner man vanlige fenomen eller objekter som gis et overnaturlig element. Et eksempel er Den Ene Ringen i *Ringenes Herre* gjør et vanlig vesen usynlig og den har en negativ påvirkningskraft for den som bærer den.

Forfatteren gjør denne tåka overnaturlig, til et fantastisk element, og det blir et tegn på fantasysjangeren.

4.10 Elementer fra samiske eventyr og folketro

For å plassere teksten *Mellom verdener* innenfor kategorien *Nordisk fantasy* (Sollund, 2016) er det nødvendig å undersøke om teksten inneholder elementer fra samiske eventyr og folketro. Under kommer jeg til å trekke inn Kristiansen (2005), Hætta (1994) og Qvigstad & Pollan (1997) som nevnt i teorikapittelet. Jeg har valgt å inkludere samisk i nordisk fantasy, fordi samisk kultur *er* en del av nordisk kultur, slik som jeg har avklart i metodekapittelet.

Det første møtet med noe overnaturlig er eahpáraš, eller utbor som det heter i oversettelsen fra Qvigstad (1997). Denne karakteren kommer igjen i flere samiske eventyr og sagn, og som i fortellingene Qvigstad har skrevet ned, må barnet døpes og få et navn for å finne fred. I romanen får barnet (eahpáraš) navnet Myrtue. At navnet har røtter i naturen, stemmer også overens med det samiske eventyr forteller.

Den underjordiske verden er også et element som stammer fra samisk tro. Denne verdenen kunne noaiden kommunisere med, ved å bruke en samisk tromme (Kristiansen, 2017, s. 12; Hætta, 1994, s. 50).

Måret Anne Sara har også lagt inn karakteren Bigga, som er noaide. Noaiden bruker ikke en samisk tromme, men det kan likevel tolkes som om hun har fotfeste i begge verdener. Hun har kunnskap om hva som skjer i den virkelige verden, og hvordan den påvirker den underjordiske. Kanskje hun drar på sjelevandring mellom verdene for å få denne kunnskapen?

Hvis vi videre skal se på fienden i samiske fortellinger, så er det tre fiender som kommer igjen: kjempen Stállu, folket cudit og nordmenn (Cocq, 2008, s. 206). Selv om Sanne og Lemme har en oppfatning om at det er *ulda* som er fienden i starten av boka, innser de at det er mennesker i den virkelige verden som er fienden for de underjordiske. I den virkelige verden kan det tolkes som at de som ønsker å delta i utbyggingen, er nordmenn. Samtidig inkluderer Sanne og Lemme seg i skylden «*Alle våre områder er tåkelagt. Vi er skyld i dødståkene*. Og her, i den underjordiske verden,

betød det bare to ting. Nød og død.» (Sara, 2014, s. 176–177). Det er ikke bare nordmenn, men all menneskers utbygging som gir den sorte tåka. Det blir et kollektivt «vi» hovedkarakterene snakker om, alle mennesker i den virkelige verden. På en måte er det en videreutvikling fra de typiske fiendene, samtidig som tåkene som ligger over huset, røykgammen og stabburet, er tåka lavere og tynnere enn den som er på crossbanen (s. 176). Denne forskjellen viser også til at det er forskjell i utbyggingen, noen tar mer hensyn til naturen enn andre. Samisk tradisjon og kultur handler mye om dette, om å ta hensyn til naturen og leve med naturen. Det er en respekt som vises tydelig hos faren, som reagerer sterkt på utbyggingen av crossbanen.

Alle disse elementene, valg av fiende, noaiden, den underjordiske verden, eahpáraš, er med på å underbygge at romanen går under sjangeren *nordisk fantasy*. Sara bruker elementer fra samiske eventyr og tradisjoner og blander de med fantasy-virkemidler.

4.11 Tematikk

Romanen tar for seg flere aktuelle tema, blant annet miljø og identitet. Sanne og Lemme er i en konflikt hvor interesser kommer i konflikt med de samiske tradisjonene, og i konflikt mellom dem og faren sin. Det kan tolkes som at Sanne og Lemme synes faren er ekstrem i reaksjonen rundt utbyggingen av den nye crossbanen. Det blir en krangel, og hovedkarakterene kjører bort, som igjen fører dem til den underjordiske verden. Her blir de tvunget til å se farens perspektiv. Slik de underjordiske opplever den dødelige tåka, opplever faren utbyggingen av crossbanen. De tradisjonelle reindriftsområdene blir borte, og samene blir tvunget vekk fra levemåten sin, uten å bli møtt med forståelse fra samfunnet rundt seg. Kanskje det er slik at faren opplever utbyggingen som dødelige, svarte tåker?

Spørsmålet her blir om tematikken er et typisk fantasytrekk. Skyggebjerg (2016) viser til hvordan tematikken er gjentagende i fantasy litteratur for barn. «Tematisk peger de fantastiske fortællinger af ovenstående forfattere på en tendens til at bearbejde identitetsdannelse, moralske standarder og tabuer som børns sygdom og sorg.» (Skyggebjerg, 2016, s.6). Det Skyggebjerg skriver om her, kan også finnes hos Nikolajeva. Som nevnt kommenterer hun at det er en tendens i fantasy litteratur for barn å ta opp dystre temaer om død (James & Mendlesohn, 2012, s.51). Som eksempler

trekker hun frem forfattere som Lewis Carroll med Alice i Eventyrland fra 1865 og J.K. Rowling med *Harry Potter*-serien. I disse bøkene møter barnekarakterene ulike former for dystre temaer, som død. Dette kan vi se igjen i *Mellom verdener*, hvor den sorte dødståka er et stort, overnaturlig element. Som andre fantasyromaner, kommer denne romanen seg «unna» med at hovedkarakterene nesten dør av den sorte tåka. En realistisk bok ville kanskje ikke kommet unna med det på samme måte.

Måten forfatteren bruker sjangeren til å kritisere samfunnets er heller ikke ukjent. I fortellingen *Niels Klims underjordiske reise* av Ludvig Holberg (1741), blir Niels Klim transportert til en underjordisk verden der innbyggerne lever i et likestilt samfunn. Dette står i kontrast med hva forfatteren selv lever i på den tiden, så fortellingen fungerer som kritikk mot det daværende samfunnet. I likhet med denne romanen reiser hovedkarakteren til en «underjordisk» verden som inneholder fantastiske elementer. Verden som Niels Klim havner i, har tydelige forskjeller i samfunnsstruktur enn den virkelige verden og han blir kastet ut når han foreslår endringer. Forfatteren bruker fantastiske elementer til å underbygge tematikken i fortellingen. Sars sin fremstilling av den underjordiske verden bruker også fantastiske elementer til å kritisere den virkelige verden, og det tar tid før hovedpersonene innser at de har vært med på å gjøre noe galt for naturen. På bakgrunn av dette kan vi se at tematikken i romanen er typisk fantasy-tematikk.

4.12 Identitetskonflikt

Nå som jeg har sett på identitetskonflikt som tematikk i romanen, vil jeg trekke frem spesifikke utdrag fra teksten som viser til dette. Analysen under vil være til det andre forskningsspørsmålet om hvordan de litterære virkemidlene blir brukt til å vise identitetskonflikten som Sanne og Lemme opplever. Ungdommene Sanne og Lemme lever i begge kulturer, det norske og det samiske. I konflikten mellom kulturmøtene (eller kulturkræsjet), drar Sanne og Lemme vekk fra foreldrene.

Forståelsen og tolkningen av denne identitetskonflikten finner vi igjen hos Wicklund (2018, s.178), som også tar opp konflikt innenfor det samiske miljøet. På den ene siden har vi generasjonen som har vokst opp rett etter fornorskingspolitikken og som kanskje har hørt om de undertrykkelsene som samene i familien gikk igjennom. Denne

generasjonen skal oppdra en ny ungdomsgenerasjon som lever i to kulturer, det norske og det samiske. Det blir da en konflikt mellom den eldre og den yngre generasjonen, når de møter en moderne tid. Karlsen (2019) trekker også frem at karakterene står i en konflikt mellom den tradisjonelle samiske kulturen og den moderne samiske kulturen (s. 234-235). De fleste samer som vokser opp i dag, vokser opp med en blandet norsk og samisk kultur, slik som Sanne og Lemme.

Det kan se ut som om Sanne har funnet en balansegang mellom den samiske hverdagen og den norske. Hun er ute på byen sammen med vennene sine, men sier selv av reindriften er like viktig som vennene (s. 25). Det er forventet av henne at hun skal delta i «reindriften mange gjøremål» (s.24), både ute med reinene og inne på kjøkkenet. Det forventes også at Lemme deltar i arbeidsoppgavene, selv om han ikke virker like entusiastisk som Sanne. «*Jeg skulle heller vært på crossbanen.*» (s.27). tenker han mens arbeidsoppgavene blir utført. Han viser flere steder glede over at den nye crossbanen skal komme, som er mye større enn det de har hatt tidligere. Ved middagsbordet forteller han det til familien, som får faren til å reagere. «-Er dere helt idioter?» (s.30) sier han høyt til sine egne barn. Han fyrer seg fort opp og stemningen snur: «-Våre egne barn, like ignorante som kolonistene som utpeker seg som allvitere.» (s.30)

Det er en stor kontrast mellom Lemmes glede over crossbanen og farens sinne. Dette vises også gjennom måten forfatteren beskriver ansiktsuttrykkene, Lemme smilende og faren med glodrøde kinn (s. 30)

Slik som pappa og treneren sliter Sanne og Lemme med å åpne opp for blandede perspektiver i starten. De sliter med å se pappas perseptiv på konflikten, slik som pappa sliter med å se barnas perspektiv. Alle må gå igjennom en prosess for å åpne sinnet. Det kan være mange som føler på et slikt kulturkræsje, hvor det er forventninger fra flere hold om hvordan de burde leve og tenke. Samfunnet vil kanskje at det er majoritetens verdier og moralske grunnlag som burde ta størst plass, mens hjemmefronten vil ta vare på deres kulturs verdier. Det er nok ikke alltid disse sidene åpner for en kombinasjon av kultur som preger barn og ungdom.

4.13 Oppsummering av analysen

Etter en nærlesing av romanen *Mellom verdener* har jeg funnet flere trekk som hører til sjangeren fantasy. Det er flere overnaturlige elementer som vi kan se i romanen. Det første vi møter er eahpáraš, som fungerer som portalen til den underjordiske verden. Det er i denne sekundære verden finner vi flere overnaturlige elementer. Det mest fremtredende er den sorte og dødelige tåka. Alt som befinner seg i tåka dør, og Sanne og Lemme er nesten offer for det selv. Hovedkarakterene er også forvandlet til reinsdyr, som man også kan finne igjen i flere fantasytekster og eventyr. Begge former for transformasjon som Guanio-Uluru (2015) trekker frem, «shape-shifting» og metamorfose finnes i romanen.

Samtidig er det også noen av de litterære virkemidlene som ikke passer så godt som kjennetegn på fantasy. En av disse er heltenes reise, som etter John Clute har fire bevegelser. For det er ikke snakk om en fysisk reise, men en indre reise fra å oppdage at det er noe galt med verden og forverrelsen av faren, til å finne ut av hvordan man skal løse problemet og bekjempe det.

Romanen benytter seg også av flere perspektiv, ikke bare hovedkarakterene Sanne og Lemme sitt. Blant annet får vi innblikk i ulda, faren til Sanne og Lemme og treneren. Dette åpner for at leseren får flere innblikk i tankene til karakterene utenom hovedkarakterene, og vi ser hvordan familien har det i den virkelige verden etter Sanne og Lemme har forsvunnet.

Mellom verdener (2014) er en fantasyroman som kan knyttes opp mot *portal- og oppdragsfantasy* (Mendhelson, 2008, s.), ved at Sanne og Lemme må gjennom en slags «portal» for å komme til den underjordiske verdenen. Portalen oppstår når Sanne og Lemme mislykkes å gi fred til eahpáraš, etter å ha forstyrret hvileplassen. Som en konsekvens sender eahpáraš dem til den underjordiske verden. Samtidig er det en eahpáraš fra den *virkelige* verden, som «sender» dem til den underjordiske. Det er på den måten et magisk element i den virkelige verden også, som gjør at romanen kan klassifiseres som *inntrengerfantasy* (Mendhelson, 2008, s. 115).

Det er også flere av trekkene som kan knyttes opp mot nordisk fantasy. Romanen inneholder flere elementer fra samisk kultur, tradisjon og eventyr. Eahpáraš finnes i samiske eventyr samlet inn av Qvigstad (1997), og det er samme løsning som skal til i denne romanen for å gi fred til eahpáraš. Vi ser også flere konsekvenser av å døpe barnet feil. Den gamle mannen som Sanne møter tidlig i romanen, viser oss en konsekvens av å møte en eahpáraš, hvor han oppfattes som gal av Sanne.

Flere av de litterære trekkene kan knyttes opp mot klassiske tegn på fantasysjangeren, samtidig er det noen som ikke følger de typiske trekkene. Fantasy er en mangfoldig sjanger som har utviklet seg gjennom hundrevis av år. Teoretikere som Todorov, Jackson og Hume (Omdal, 2010) viser til ulike perspektiv på hva fantasysjangeren inneholder, og jeg har plukket ut ulike deler jeg mener passer inn i sjangeren.

5 Drøfting

I dette kapittelet vil jeg besvare på forskningsspørsmålene jeg tidligere presenterte i kapittel 1. Det første forskningsspørsmålet har jeg hatt fokus på i analysedelen, med andre ord hvilke fantasy-trekk som finnes i romanen *Mellom verdener*. I denne delen av oppgaven skal jeg også drøfte rundt de to siste av de tre forskningsspørsmålene:

- Hvordan blir de litterære virkemidlene brukt til å vise identitetskonflikten som de samiske tenåringene Lemme og Sanne opplever?
- På hvilke måter kan arbeid med romanen *Mellom verdener* bidra til toleranse for og forståelse av samisk kultur og tradisjon i det norske klasserommet?

Nå som jeg har analysert romanen og funnet det jeg mener underbygger romanens sjanger, skal jeg bruke funnene til å svare på forskningsspørsmålene. Hva forteller egentlig analysen og hvordan kan dette bli videre brukt i klasserommet?

5.1 Litterære virkemidler

Analysen av romanen viser at mange av de litterære virkemidlene som finnes i romanen *Mellom verdener*, kan kobles opp mot fantasy. Sara bruker flere klassiske fantasyvirkemidler, samtidig som noen av virkemidlene ikke er helt typiske. Måten forfatteren bytter synsvinkler og perspektiv gjennom teksten, gjør at leseren får et unikt innblikk i karakterene, og viser at det ikke nødvendigvis bare er utelukkende godt og ondt i de ulike karakterene. Alle har sine etiske og moralske standpunkt og sine tanker om hva som er rett og galt. Det er akkurat dette som gjør at Sanne og Lemme utvikler sine moralske synspunkt, fordi de får innsikt i hvordan andre opplever konflikten.

Tidligere presenterte jeg begrepet «nordisk fantasy» og min videreutvikling av begrepet fra Sollund (2016). Samisk kulturarv er norsk kulturarv, slik som Kunnskapsløftet 2020 skriver. Derfor er det viktig å inkludere samisk innenfor nordisk fantasy, også når det er snakk om norsk fantasy. Denne inkluderingen er med på dekolonisering, slik som Johansen og Sollid (2023, s. 24) kommenterer.

Analysen viser at romanen har mange kunstneriske litterære trekk og at den kan brukes i mange ulike deler av undervisningen. Det mangfoldet av tematikk og virkemidler som romanen bringer, viser også hvordan den kan bli en del av en ny kanon i norskfaget, slik Claudi også viser til (Claudi & Nordendal, 2022, s. 212). Dette gjelder ikke bare en grønn kanon som Claudi snakker om. Romanen er mangfoldig og kan brukes til mange aspekter, det økokritiske, identitet, fantasy og samisk. Nå som det ikke er fokus på «klassiske verk/tekster» (Steinfeld et al., 2022, s.211), kan norsklærere legge til rette for å bruke *Mellom verdener* i norskundervisning mer enn til å belyse bare det kulturelle aspektet.

5.2 Identitetskonflikt

Som tidligere nevnt er tematikken rundt identitetsdannelse noe som kommer igjen i flere fantastiske bøker for barn (Skyggebjerg, 2016), og denne teksten er ingen unntak. Det som kan være forskjell fra andre tekster er at identitetskonflikten som karakterene står i, handler mer om å forstå og knytte seg til egen kultur. På den andre siden er det flere samiske tekster der identitetstematikken kobles opp mot kultur, som Aamotsbakken (2015) og Askeland (2021) trekker frem. Identitetskonflikten som blir presentert i boka åpner også opp for didaktiske muligheter, hvor arbeid med dette kan bidra til forståelse og toleranse for elevene.

Romanen har flere karakterer som opplever å møte konflikter når det kommer til kultur. For oppgavens målgruppe, elever på 5-7.trinn, vil hovedkarakterene Sanne og Lemme være mest interessant å undersøke. Karakterene er søsken og kommer fra en samisk familie. Flere steder i boka fortelles det om at barna hjelper til med tradisjonell matlagning og reindrift. Samtidig så har Sanne og Lemme hobbyer utenom, som motorcross og shopping. Karakteren Lemme viser kanskje til den største identitetskonflikten, fordi han har stor interesse i motorcross. Forfatteren starter romanen i Lemmes perspektiv, og viser den intense følelsen han får ved å kjøre motorcross. Det er også forståelig at det er han som reagerer mest til på de negative holdningene faren har mot den nye crossbanen. Den andre hovedkarakteren, Sanne, kan tolkes som å være mer involvert i familiens tradisjonelle samiske levemåte. Foreldrene

forventer at begge skal delta i arbeidsoppgaver hjemme, slik mange foreldre gjør. De arbeidsoppgavene involverer laging av tradisjonell mat og reindrift.

Selv om det ikke er et flertall av samiske barn i klasserommene utenfor Sápmi, er det likevel flere som vil kjenne seg igjen det å ha en kultur hjemme som er en annen enn majoritetskulturen. Elever kan føle på forventinger fra flere hold. De skal lære seg familiens tradisjoner og samfunnets tradisjoner. Mange familier har tradisjoner fra andre kulturer, og elevene får ikke nødvendigvis undervisning om sin kultur i skolen. Vi får ikke innblikk i Sanne og Lemmes skolehverdag, men trenerens holdninger kan gi oss et innblikk i kunnskapen de andre bærer med seg. Det er ikke nødvendigvis slik at det er god undervisning om samisk kultur og tradisjoner i skolen, noe som også vises gjennom forskning, og dette gjør at hjemmet er den eneste kilden til kunnskap om samisk kultur. Det er mange minoriteter i ordinære klasserom, og arbeid med identitetskonflikt kan føles relevant for mange, samtidig som det er med på å bygge forståelse hos de som ikke kjenner seg igjen.

Som jeg har kommentert tidligere, er denne tematikken et trekk som Skyggebjerg (2005) kobler til fantastiske fortellinger for barn. Det betyr at romanen kan passe for barn i 5-7. trinn og at den kan skape spenning i leseprosessen, samtidig som de kan relatere til tematikken. Foreldre som ikke forstår barnas ståsted og interesser er ikke ukjent fenomen, og krangelen de kommer opp i er det flere som kan kjenne seg igjen i. Den sterke reaksjonen hos faren kan gi sterke inntrykk på unge lesere.

Ifølge en studie om unge samers psykiske helse (Hansen & Skaar, 2021) er det flere unge samer som stiller seg spørsmålet om de er gode nok samer, spesielt utenfor de samiske kjerneområdene. Dette kommer til uttrykk i et sitat fra en ung samisk person: «Altså, da blir du ... alt det som står for det samiske, det blir du jo hakket på når du er i det norske, så mens når du er i samisk, så er du for norsk igjen.» (s. 86). Hverdagen preges av å leve i to samfunn. Det kan hende at det er en slik følelse Lemme får når faren reagerer så sterkt på den nye motorcrossbanen. Han kaller barna sine for idioter og kolonister, som er sterke ord å bruke om barn som gleder seg til utvidelse av fritidsaktivitet. Kanskje faren føler at de ikke er samiske nok. Det kan også være at han ikke har aksept for en moderne samisk kultur.

5.3 Toleranse og forståelse

Det siste forskningsspørsmålet går ut på hvordan romanen *Mellom verdener* kan brukes til å arbeide med toleranse og respekt i klasserommet, i arbeid med samisk kultur og tradisjoner og som en fantasyroman. Å jobbe med romanen uten å ha spesielt fokus på det samiske, kan være med på å skape respekt for andre kulturer på en implisitt måte. Romanen *Mellom verdener* har to hovedkarakterer, en gutt og en jente, som begge er barn som kan tolkes å være i tenårene. Jeg har en tanke om at denne romanen kan appellere til alle elever, og at den ikke er en «guttebok» eller en «jentebok». På det viset kan romanen være enklere å bruke i klasserommet enn mange andre romaner.

Det første jeg vil trekke frem som en mulighet for å jobbe med dette spørsmålet, er konflikten mellom faren og treneren. Denne boka gir et unikt innblikk i flere karakterers tanker, og med det får vi se to sider av samme sak. Treneren trekker frem de positive sidene med å bygge en ny crossbane, blant annet de unges velvære. Faren ser på den andre siden de negative sidene, som at det går ut over deres reindrift. Det virker ikke som karakterene ser hverandres synspunkter, og det virker ikke som om de er åpne for en samtale med hverandre. Kontrasten mellom faren og treneren viser hvordan begge sider kan ha rett på hver sine måter, og den viser hvordan konklusjonene kan stamme fra hver enkeltes logiske tenkning. Et større fritidstilbud til unge er viktig og kan forebygge negative situasjoner hos barn og unge. Samtidig går dette ut over kulturen og tradisjonene til den samiske familien, som hadde håpet at kommunen skulle komme fram til en annen løsning. Dessverre er det slik at farens klager over utbyggingen blir lagt til side, noe som gjør at han reagerer sterkt. Selv om denne boken snart er 10 år gammel, ser vi fortsatt den samme tendensen til å ignorere samiske reaksjoner i samfunnet i dag. Fosen-saken har allerede pågått i lang tid, og de samiske familiene som har reindrift i områdene, har fortsatt ikke fått en god løsning av staten. Romanen kan bli brukt til å identifiserelignende konflikter i dagens samfunn, hvor man ser saken fra samers side. Elevene kan stille seg spørsmålet hvorfor det blir så sterke reaksjoner. Det kan være at samene føler at de ikke blir hørt, at de ikke blir tatt hensyn til, fordi staten ikke følger lover og regler om bevaring av samisk kultur og tradisjoner. Jeg viser til den nevnte undersøkelsen om negative holdninger mot samer på nett (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022) som kommenterer at vi kan redusere problemet ved å forbedre kontakt, kunnskap og holdninger. Elevene må lære seg

hvordan de skal se en sak fra flere sider, spesielt kanskje fra en minoritets side, for å forstå minoritetenes standpunkter.

Farens side blir forsterket ved fremstillingen av den underjordiske verden, hvor inngrepelsen i naturen dreper levemåten til de underjordiske. Selv om byggingen av den nye crossbanen og den sorte tåka begge får konsekvenser for reindrift og den tradisjonelle levemåten, blir den sorte tåka fremstilt som mer fatal. Denne konflikten åpner for tverrfaglig arbeid, hvor læreren kan trekke linjer til fornorskningspolitikken i samfunnsfag. Et historisk perspektiv kan åpne opp for ny tolkning i leseprosessen for elevene. Dette kan skje ved først å undervise om fornorskningspolitikken, for deretter å lese boka, eller å lese boka i to omganger. Hvis man leser boka først, som i arbeid med litterære virkemidler, har elevene et utgangspunkt for videre arbeid. Når de da kommer tilbake til boka med ny kunnskap, vil de ha nye knagger å henge innholdet på. Det kan også være enklere å ha en diskusjon rundt deler av boka med utvidet kunnskap, og elevene kan da finne mening i det de lærer. De får også jobbe med tema på flere måter og over en lengere periode, som igjen kan føre til *dybdelæring*. Utdanningsdirektoratet definerer dybdelæring som «å gradvis utvikle kunnskap og varig forståelse av begreper, metoder og sammenhenger i fag og mellom fagområder» (Utdanningsdirektoratet, 2019). Å bruke en skjønnlitterær tekst, skrevet av en samisk forfatter og med samiske elementer, til dybdelæring, er også med på å inkludere samiske tekster i ordinær undervisning.

I samtale om akkurat denne konflikten i boka kan det også være naturlig å trekke inn *hvorfor* faren reagerer så sterk og hvorfor treneren tenker som han gjør. Faren har kanskje opplevd å bli fratatt kulturen og tradisjonen i familien, så han reagerer sterkt når hans egne barn ikke ser på den nye crossbanen som et problem. Treneren kan mangle kunnskap om fornorskningspolitikken og har kanskje et stereotypisk syn på samer. På grunn av uvitenhet, og kanskje litt for dårlig informasjon i skolegangen, har treneren liten forståelse for hva samer kan gå igjennom. Treneren bærer med seg fordommer om samer, og mangler kunnskap som får han videre fra disse tankene. Dette reflekteres gjennom tankene han gjør seg om faren. Videre kan man trekke paralleller til hvordan den underjordiske verden opplever det som skjer i den virkelige verden, og hvordan dette kan reflektere farens følelser. Elevene kan arbeide med ulike moralske standpunkt, som kan trekkes videre til andre konflikter i verden. Ofte så ser vi bare én side av saken,

i for eksempel media. Når elevene øver på å undersøke og diskutere bakgrunnen for ulike synspunkt, vil de også få verktøy til å åpne sinnet for andre konflikter.

I arbeid med boka som fantasyroman vil også fokus på de litterære virkemidlene være nyttig i klasserommet. Slik Aamotsbakken (2015) viser til, blir oppgaver til samiske tekster ofte forbeholdt arbeid med tematikk og ikke sett på som litterære kunstverk i læreverk. Dermed kan arbeid med *Mellom verdener* på en estetisk måte, som fantasyroman, bidra til nye oppgaver med variert innhold. Dette vil også bidra til inkludering av samiske bøker i «vanlige» oppgaver. Arbeid med denne boka kan være å undersøke hvordan romanen kan karakteriseres som en fantasyroman og argumentere hvorfor eller hvorfor ikke (som jeg har gjort i denne oppgaven). Elevene kan finne forskjeller og likheter mellom ulike fantasytekster. Selv om magien og det overnaturlige kommer frem på ulike måter, i ulike verdener, er det fortsatt en fantasyroman. En annen måte å arbeide på er å se på hvordan perspektivene forandrer seg, og hva vi får vite ved at forfatteren har gjort dette valget i romanen. I spørsmål om dette kan man også stille seg hvordan det hadde vært om alt hadde vært fra ett perspektiv. Om hele boka var skrevet fra Sanne og Lemme sitt perspektiv, hva ville vært ukjent for oss? Vi ville kanskje bare sett en kraftig reaksjon fra faren, men ikke vite hva han følte i konflikten. Elevene kan også få en oppgave om å ta et kapittel i boka, og gjøre om perspektivet til en annen karakter. Dette kan være en skriftlig eller muntlig oppgave, men da kan elevene se hvor mye perspektivet har å si for informasjonen vi får fra tekster. Det er med andre ord mange muligheter i arbeid med *Mellom verdener* som en skjønnlitterær tekst og som fantasyroman. Både tverrfaglig arbeid og dybdelæring vil på ulike måter kunne bidra til bruk av samiske tekster i andre fag enn norskfaget. Samiske tekster trenger heller ikke å være forbeholdt arbeid med samiske temaer i skolen. Arbeid med romanen kan gå under ulike kompetansemål i norsk etter 7.trinn, som å «beskrive, fortelle, argumentere og reflektere i ulike muntlige og skriftlige sjangre og for ulike formål» og «lese lyrikk, noveller, fagtekster og annen skjønnlitteratur og sakprosa på bokmål og nynorsk, svensk og dansk og samtale om formål, form og innhold» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Dette vil være med på å forebygge fordommer, som fører til mer respekt for samer.

5.3.1 Didaktiske implikasjoner

Analysen viser at tematikken er kjent i fantastisk litteratur for barn (Skyggebjerg, 2005), hovedpersonene handler om unge (Sanne og Lemme) og romanen kategoriseres som en barne- og ungdomsroman (Stokke & Tønnesen, 2018, s.9). Dette er punkter som kan være med på å engasjere barn i læringsprosessen, og å danne utgangspunktet for godt arbeid. Analysen viser også at samisk litteratur er tilgjengelig på norsk, både lange romaner og korte eventyr (Qvigstad & Pollan, 1997).

For å kunne arbeide godt med denne boka kreves det at læreren har kompetanse i samiske. Å gå inn i arbeid med boka uten forståelse kan gi ukomplett forståelse for elevene. På bakgrunn av dette er det nok mange som velger bort samiske tekster, fordi de ikke har kunnskap om samisk kultur og litteratur. Det er lærerens jobb å skaffe seg slik kunnskap, om dette er ved selvstendig lesing, samtaler eller kurs, for det er kompetansemål som nevner samisk eksplisitt. Både personlige erfaringer og forhåndskunnskap spiller inn når lærere skal velge materiale til undervisningen. Som tidligere forskning viser, er lengre tekster lite brukt i klasserommet, og dette gjelder spesielt tekster skrevet av samiske forfattere (Blikstad-Balas & Gabrielsen, 2020). Dermed krever det også god planlegging av arbeid med lengre tekster. Det samiske folket har mange ulike tradisjoner og levemåter. Romanen viser til en tradisjon, reindrift. Selv om dette perspektivet kan vise til en dagsaktuell familiesituasjon med reindrift, så kan det også være mange samer som ikke kjenner seg igjen i denne situasjonen. Det er så mange ulike levemåter og tradisjoner i samiske familier, og det er viktig å gjøre elevene oppmerksom på. Noen samiske familier lever på samme måte som majoritetsbefolkningen, og det er tematikken i hele boka som er viktig å trekke frem. Romanen gir ikke et entydig svar på hvordan det er å være same i dag, men det kan gi innblikk i noen konflikter som man som same kan møte i.

Samtidig mener Professor ved UiT Torjer Olsen at det er på tide å legge bort frykten for å undervise om samiske tema på feil måte. Det er ikke slik at man må leie inn noen for å undervise om det, og at det er lurt å begynne med de energiske og gøyne sidene med samisk kultur. (Kjeøy, 2023). Romanen tar opp de mer dystre temaene om samisk kultur, men man kan også jobbe med den på en levende måte, slik som fantasytrekk. Hvis man starter med det, så kan man videre bygge på kunnskapen mot fornorskningspolitikken.

Selv om det er elementer i romanen som kan skape en reaksjon hos elevene, handler det mye om hvordan man bruker boka i klasserommet. Når målet er å lære om toleranse og respekt, vil et åpent og kritisk blikk være nødvendig i leseprosessen. I kapittel 5 er det en scene hvor familien lager tradisjonell mat, skrevet fra Sannes perspektiv. Selv om Sanne viser lite entusiasme, er forklaringer fortalt hverdagslig. Det legges ikke skjul på hvordan man forbereder maten «Tarmer, tarminnhold, blod og kjøtt lå strødd overalt.» (Sara, 2014, s.25). Selv om det virker drastisk fra et utenfraperspektiv, kan man lese hvordan foreldrene bruker humor for å løse problemet. Det er også forventet at barna skal delta i matlagingen, som nevnt i analysen. Noe som man må være forberedt på, er ulike reaksjoner når kapittelet leses. Selv om noen ikke vokser opp med å ha arbeidsoppgaver av dette slaget, skal man være åpen for og respektere andres tradisjoner.

En fordel vil også være at elevene har knagger å henge elementer i boka på. Dette kan være kunnskap om samisk religion, noaider, reindrift og eventyr. Slik kan det også være enklere for elever å lese boka med et åpent sinn, og ikke som en faktabok. Noen elementer vil være skumle, som dødståka og eahpáraš, fordi det er en slik følelse som skapes av virkemidlene. Det er elementer som underbygger fantasysjangeren og skaper engasjement blant leserne.

Et spørsmål som kommer opp, er hva man skal gjøre det hvis man har samiske elever i klasserommet. For lærere uten samisk bakgrunn og som ikke har god kjennskap til samisk, gjøre at samiske elever blir krenket. Før Kunnskapsløftet 2020 kom det en artikkel på Utdanningsforskning sine sider om hva det egentlig vil si å gi alle lærerstudenter kunnskap om samiske temaer (Olsen, Sollid & Johansen, 2017). Sentralt i denne artikkelen kommer det fram at alle som går lærerutdanningen *skal* kunne ivareta «samiske barns og ungdommers rettigheter til opplæring i og på samisk og om samiske tema.» (Olsen, Sollid & Johansen, 2017). Det vil si at alle nyutdannede lærere skal ha kunnskap nok til å undervise om samiske temaer. Videre er det opp til hver enkelt å oppsøke kunnskap, slik at man får et inkluderende undervisningsopplegg.

Skjønnlitteratur kan brukes til mer enn selvstendig lesing, det kan også brukes til å føre elevene inn i andres personlige opplevelser og i arbeid med historie. Jens Hyvik (2022)

skriver at skjønnlitterære tekster gir en inngang til menneskers mentaliteter, verdier og normer (Claudi & Norendal, 2022, s. 224). Tekstene kan også fortelle oss noe om forfatteren, deres liv, miljø og opplevelser (Claudi & Norendal, 2022, s.225). Dermed vil felles arbeid med romanen *Mellom verdener* åpne for flere innfallsvinkler. Som nevnt tidligere får vi innblikk i ulike opplevelser blant de voksne karakterene, og dette kan arbeides videre med.

Ved å lese lengre tekster vil elevene få et fullstendig innblikk i teksten, i stedet for deler som er plukket ut i læreboka. Elevenes «lesekondis», elevenes evne og utholdenhet til å lese lengre tekster, forbedres gjennom at de leser lengre tekster uten avbrudd, i følge Blikstad-Balas (Eide & Løkken, 2019). Som Blikstad-Balas og Gabrielsen (2020) viser i sin forskning, blir lengre tekster som romaner for det meste brukt til selvstendig lesing og er ikke koblet opp mot resten av undervisningen. Tendensen som Blikstad-Balas og Gabrielsen finner i sin forskning, er at det er lite faglig oppfølging av romanlesingen og at elevene ofte leser i starten eller slutten av timen som lesekvart (Roe, 2019, s. 96). De samme tendensene trekker Roe (2019) fram i Ottersen og Tysvær (2017) sin forskning (s. 61), hvor lærerne argumenterte lesekvart med at elevene skulle velge bøker de selv likte og kunne drømme seg vekk i. Håvard Larsen (2021) finner i sin forskning at lærerne bruker lesekvart for å skape motivasjon for lesing og for å forbedre leseflyten. Lesekvarten skal fungere som mengdetrening og skape gode leseropplevelser, ifølge lærerne i studiet (s.39). Hvis lesekvart er den tiden hvor elever får mulighet til å lese lengre tekster, som romaner, er det selvstendig lesing det blir fokus på. Den felles leseropplevelsen kommer ikke frem i disse stundene, og elevene får heller ikke arbeidet med teksten videre. Selv om lesekvart kan føre til motivasjon, mestring og mengdetrening, er det ikke sikkert at elevene får tid nok til å sette seg inn i og oppleve teksten. Etter femten minutter blir de avbrutt og må starte arbeidet med den ordinære undervisningen. Hvis lærere velger å også legge opp til lengere arbeid med en hel tekst, og ikke bare deler som finnes i læreboka, vil elevene blant annet øve på å lese over lengere tid og skape en felles leseopplevelse.

6 Oppsummering og konklusjon

Denne masteravhandlingen har tatt utgangspunkt i problemstillingen *Hvilke fantasy-virkemidler finnes i romanen Mellom verdener, og hvilke pedagogiske muligheter kan identifiseres basert på bokens fremstillinger og virkemidler? Mellom verdener* bugner av ulike fantasytrekk og har et stort potensial for gode undervisningsopplegg for mellomtrinnet. Forfatter Máret Anne Sara har brukt flere samiske elementer til å lage en spennende fantasyroman som tar for seg både dagsaktuell tematikk for samfunnet og for unge. Etter en nærlesing av teksten har jeg funnet flere virkemidler som kan kobles opp mot fantasysjangeren. Blant annet inneholder romanen to parallelle verdener, hvor den ene har fantastiske elementer og den andre ikke. Jeg sier at den virkelige verden ikke inneholder fantastiske elementer, men eahpáraš møter vi først i den virkelige verden. Dette vesenet fungerer som en slags portal og fører Sanne og Lemme til den underjordiske verden. Man kan si at romanen er både en portalfantasy og en inntrengerfantasy (Mendlesohn, 2008). Romanen går under min definisjon av nordisk fantasy, for mange elementer tar utgangspunkt i samiske eventyr og sagn. Blant annet er eahpáraš og den underjordiske verden elementer som kommer igjen i flere eventyr (Qvigstad & Pollan, 1997) og i samisk kultur. Sara bruker flere klassiske fantasyvirkemidler i romanen, men det er også noen avvik fra de typiske trekkene. Den åpne slutten forteller oss ikke om det går bra med hovedkarakterene til slutt (Clute). Fantasy er en mangfoldig sjanger som har vært i utvikling over lang tid. Fra 1800 tallet så man en tendens til å bringe frem dystre temaer, noe som også Skyggebjerg (2005) viser til i fantastisk litteratur for barn. *Mellom verdener* bringer frem tematikk om møte mellom en majoritetskultur og en minoritetskultur, hvordan barn kan ha det vanskelig med å møte forventninger fra flere hold og møte dystre fremstillinger for å åpne sinnet. Barna møter nesten døden tidlig i romanen, noe som videre hjelper dem med å forstå alvoret med situasjonen i samfunnet.

Romanens mangfoldige innfallsvinkler kan bidra til gode undervisningsopplegg i norskfaget på mellomtrinnet. Ifølge tidligere forskning er det lite samiske tekster i norske lærebøker, så det er nødvendig å trekke inn samisk litteratur utenom læretekstene. På grunn av mangfoldet i romanen kan den brukes til både dybdelæring og til tverrfaglig arbeid. Elevene kan arbeide med estetiske oppgaver til romanen, slik denne masteravhandlingen gjør. Arbeid med samisk litteratur på samme måte som norsk litteratur vil være med på å inkludere og dekolonisere. Romanen åpner også for

diskusjoner rundt hvordan fordommer og mangel på kunnskap går ut over minoriteter som samer.

Flere av forskningsartiklene som nevnes underveis viser til lesing på ungdomsskolen og videregående, og større undersøkelser, som LISA-studien, fokuserer på disse trinnene. Winther (2017) har undersøkt læreverk på videregående, mens Aamotsbakken (2015), Blikstad-Balas & Gabrielsen (2020) og Karlsen (2021) fokuserer alle på ungdomsskoletrinn. De to nyeste forskningsartiklene Forbregd (2022) og Nyheim og Iversen (2023), har fokus på barneskoletrinn. På bakgrunn av dette mener jeg at det trengs mer forskning på hvordan man faktisk arbeider med samiske tekster på barneskolen, siden dette også er implementert i kompetansemål opp til 7.trinn. Etter LK20 kan det være lærere som jobber på nye måter og har valgt ut nye tekster, spesielt i norskfaget. Undervisningsmetodene trenger ikke bare å omhandle samiske temaer direkte, men hvordan det inkluderes i ordinær undervisning. Rettere sagt ønsker jeg forskning som kan se om det er en utvikling fra funnene til blant annet Aamotsbakken (2015), en forsknings bare rettet mot barneskolen.

En av grunnene til at jeg valgte å analysere *Mellom verdener*, var at jeg ville å gi lærere en inngang til samisk litteratur for unge og vise hvordan denne romanen kan bidra til å gi kunnskap om samisk kultur, tradisjon og identitet på en engasjerende måte, samtidig som man kan inkludere den i ordinær undervisning. Med denne analysen håper jeg at lærere ønsker å bruke samiske tekster, skrevet av samiske forfattere, også tekster som ikke er å finne i lærebøker. Selv om jeg selv ikke er same eller har samisk slekt, fikk jeg et stort engasjement for denne saken gjennom lærerutdanningen. Jeg føler meg heldig som har fått flere innganger til den samiske historien og kulturen, både kunnskap om fornorskningspolitikken, om samisk religion og om samiske tekster. Jeg håper at flere lærere kan finne inspirasjon til å inkludere og arbeide med samiske tekster i ordinær norskundervisning på alle trinn. Det ligger et hav av muligheter, ikke bare i romanen jeg har analysert, men i alle tekster skrevet av samiske forfattere. Å bruke tekstene for alt de er og inneholder, kan gjøre en forskjell og bidra til prosesser for dekolonisering, indigensiering (Johansen & Sollid, 2023, s. 24) og inkludering.

Referanser/litteraturliste

- Aamotsbakken, B. (2015). *En marginalisert kultur? – Representasjon av samiske tekster i norskfaglige læremidler for ungdomstrinnet*. Hentet fra: <https://www-idunn-no.ezproxy1.usn.no/doi/full/10.18261/ISSN1504-2987-2015-03-04-11>
- Amnesty International (2023, 19. september). *Facebook: hver fjerde ytring om samer er negativ*. Hentet 1. oktober fra: <https://amnesty.no/netthets-mot-samer>
- Askeland, N. (2021). 3. *Metaforar om identitet i samisk litteratur i lærebøker i norsk i åra 1987–2014*. Hentet fra: <https://doi-org.ezproxy1.usn.no/10.18261/9788215045320-2021-03>
- Bakken, J. (2023). Sámi Literature in Norwegian Language Arts Textbooks. *Scandinavian Studies*. 95(2), s. 203–226. <https://doi.org/10.5406/21638195.95.2.04>
- Blikstad-Balas, M & Gabrielsen, I.L. (2020). *Hvilken litteratur møter elevene i norskfaget?* Hentet fra: <https://www-idunn-no.ezproxy1.usn.no/doi/10.18261/issn.1500-1989-2020-02-02>
- Claudi, M. B. (2010). *Litterære grunnbegreper*. Fagbokforlaget.
- Claudi, M. B. (2013). *Litteraturteori*. Fagbokforl.
- Claudi, M. B., & Norendal, A. (Red.). (2022). *Litteraturhistoriske muligheter i forskning og undervisning*. Universitetsforlaget.
- Cocq, C. (2008). *Revoicing Sámi narratives: North Sámi storytelling at the turn of the 20th century*. Dept. of Language Studies, Umeå University.
- Eide, S.S. & Løkken, N.A. (2019, 19. juli). *Forskning: Skjermlesing gjør oss utålmodige*. Hentet 16. september fra: https://www.nrk.no/innlandet/forskning__skjermlesing-gjor-oss-utalmodige-1.14629872

Evju, K. & Olsen, T.A. (2022). Undervisning om samiske temaer i skolen – betydninga av kompetanse og urfolksperspektiv for en inkluderende praksis. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*. 2022 (8). 219-232. <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/27545/article.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Forbregd, A.A. (2022). *Fremstilling av samer og samiske forhold i lærebøker i samfunnsfag: En kritisk diskursanalyse av fremstillingen av samer og samiske forhold, og hvordan denne fremstillingen har endret seg fra LK06 til LK20*. [Masteravhandling, NTNU]. <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/3008739/no.ntnu%3Ainspera%3A110859567%3A38304811.pdf?sequence=1>

Fønnebø, B., Johnsen-Swart, A. L., & Somby, H. M. (Red.). (2023). *Samiske stemmer i skolen* (1. utgave, 1. opplag). Cappelen Damm Akademisk.

Guanio-Uluru, L. (2023, 21. januar). *Fantasy*. Hentet fra: <https://snl.no/fantasy>

Guanio-Uluru, L. (2015). *Ethics and form in fantasy literature: Tolkien, Rowling and Meyer*. Palgrave Macmillan.

Hansen, K.L. & Skaar, S.W. (2021). *Unge samers psykiske helse: En kvalitativ og kvantitativ studie av unge samers psykososiale helse*. Hentet fra: https://mentalhelseungdom.no/app/uploads/2021/03/Miha_Unge_samers_psykiske_helse_rapport_digital.pdf

Hirvonen, V. (2014). *Samisk barnelitteratur-mellom lokal og global kultur*. Hentet fra: <https://barnebokinstituttet.no/aktuelt/samisk-barnelitteratur-mellom-lokal-og-global-kultur/>

Hætta, O. M. (1994). *Samene: historie, kultur, samfunn*. Grøndahl og Dreyers Forlag.

Isaksen, E. M. H., & Svendsen, R. H. (2021). *Derfor må du vite at jeg er same* (1. utgave, 1. opplag). Cappelen Damm.

James, E., & Mendlesohn, F. (2012). *The Cambridge companion to fantasy literature*. Cambridge University Press.

Johansen, E. & Forsmo, L. (2023, 20. september). *Ny rapport: Hver fjerde ytring om samer på Facebook er negativ*. Hentet 25. september fra:
https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/ny-rapport_-hver-fjerde-ytring-om-samer-pa-facebook-er-negativ-1.16563647

Johansen, Å. M., & Sollid, H. (2023). *Samisk i norskfaget: Fra plan til praksis* (1. utgave). Fagbokforlaget ; Landslaget for norskundervisning.

Kallestad, Å. H. & Røskeland, M. (2020). Skjønnlitterær analyse som metode. I L.I. Aa. & R. Neteland (Red). *Master i norsk: metodeboka 1*. (s. 44-61). Universitetsforlaget.

Karlsen, S. S. (2019). *Daggry og mørke tåker i Sápmi - landskap, identitet og avkolonisering i nyere samisk litteratur for ungdom*. Norsk litterær årbok, 2019, 218–241.

Karlsen, U-M. Ø. (2021). *Det samiske og samisk litteratur i norskfaget – hvordan og når det samiske og litteraturen knyttet til det samiske blir benyttet i undervisningen på ungdomstrinnet*. [Masteroppgave, Norges arktiske universitet]. Hentet fra:
<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/22402/thesis.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Kjeøy, N. (2023, 21. november). - *Begynn med å vise frem det kule med samisk kultur*. Hentet 25. november fra: https://www.nord.no/aktuelt/begynn-med-a-vise-frem-det-kule-med-samisk-kultur?fbclid=IwAR0CsuY4YNRhsRnek13uxrk7KUiW-UE1qO5nLCTEe4lGz26CFUfEua_aU68

- Kraft, S. E. (2023, 2. februar). *Runebomme – samiske trommer*. Hentet 21. oktober fra:
https://snl.no/runebomme_-_samiske_trommer
- Kristiansen, R. (2005). *Samisk religion og læstadianisme: Kristen tro og livstolkning*. Fagbokforlag.
- Mendlesohn, F. (2008). *Rhetorics of fantasy*. Wesleyan University Press.
- Nyeng, F. (2012). *Nøkkelbegreper i forskningsmetode og vitenskapsteori*. Fagbokforlaget.
- Norges institusjon for menneskerettigheter. (2022, 26.august). *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge*. Hentet fra: <https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2022/08/NIM-R-2022-006-web.pdf>
- Nyheim, R. & Iversen, V. (2023). *Moderne samisk barnelitteratur – hvordan fremstilles det samiske i et utvalg nyere bildebøker for barn og unge?*[Masteravhandling, Universitetet i SørØst-Norge]. <https://hdl.handle.net/11250/3079958>
- Olsen, T. A, Sollid, H. & Johansen, Å. M. (2017). *Kunnskap om samiske forhold som integrert del av lærerutdanningen*. <https://utdanningsforskning.no/artikler/2017/kunnskap-om-samiske-forhold-som-integrert-del-av-larerutdanningene/>
- Omdal, G. K. (2010). *Grenseerfaringer: Fantastisk litteratur i Norge og omegn*. Fagbokforl.
- Ottersen, S. H. & Tysvær, A. (2017). «Skjønnlitteratur for kosen»: *skjønnlitterære tekstpraksiser på mellomtrinnet slik lærere forteller om dem*. Hentet fra:
<https://static1.squarespace.com/static/5d00b418d9cad80001fc3882/t/5d68dd78521bde00013cb88a/1567153531914/NL+4-17+OttesenTysv%C3%A6r.pdf>
- Qvigstad, J., & Pollan, B. (1997). *Samiske beretninger: I utvalg fra J.K. Qvigstads «Samiske eventyr og sagn» I-IV, 1927-1929*. Aschehoug.

Roe, A. (Red.) (2019). Kap. 4 Skjønnlitteratur. I M. Blikstad-Balas. *Hva foregår egentlig i norsktime?: om hva vi gjør og hva vi bør* (s. 91-104). Universitetsforlaget.

Sara, M. Á. (2014). *Mellom verdener*. DAT.

Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023). *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Hentet fra: <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets--og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf>

Skogvang, S. F. (2023, 15. august). *Fornorskingspolitikk*. Hentet 25. august fra: <https://snl.no/fornorskingspolitikk>

Skogvang, S.F. (2023, 2. mars). *Fosen saken*. Hentet 25. august fra: <https://snl.no/Fosen-saken>

Skyggebjerg, A.K. (2005). *Den fantastiske fortelling for barn*. Hentet fra: <https://doi.org/10.14811/clr.v28i1.74>

Sollund, V. H. (2016). *Nordisk fantasy*. [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]DUO <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/52736/Nordisk-Fantasy---Etableringen-av-en-sjanger.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Steinfeld, T., Aamotsbakken, B., & Claudi, M. B. (2022). *Litteraturkanon i norskfaget— Historiske liner, aktuelle utfordringer* (1. utgåve, 1. opplag). Fagbokforlaget.

Stokke, R. S., & Tønnessen, E. S. (Red.). (2018). *Møter med barnelitteratur: Introduksjon for lærere*. Universitetsforlaget.

Utdanningsdirektoratet. (2019, 13. mars). *Dybdelæring*. Hentet 25. oktober fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/dybdelaring/>

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i norsk*. (NOR01-06). Fastsatt som forskrift.

Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/nor01-06/kompetansemaal-og-vurdering/kv110>

Utdanningsdirektoratet. (2023, 3. februar). *Ny læringsressurs for lærere i opplæringen om samer og samiske forhold*. Hentet 4. november fra:

<https://www.udir.no/presse/pressemeldinger/ny-stotte-for-larerne-i-opplaringen-om-samer-og-samiske-forhold/>

Wicklund, B. (2018). Samisk litteratur i norskfaget. I A. S. Larsen, B. Wicklund. & I. Sørensen. (Red.), *Norsk 5-10: litteraturboka*. (s. 168-181). Universitetsforlaget.

Winther, A.A. (2022). *Fremstillingen av samer og samiske forhold i lærebøker i samfunnsfag: En kritisk diskursanalyse av fremstillingen av samer og samiske forhold, og hvordan denne fremstillingen har endret seg fra LK06 til LK20*. [Mastergradsavhandling, Universitetet i SørØst-Norge]. <https://openarchive.usn.no/usn-xmloi/bitstream/handle/11250/2472725/Master.Winther.2017.PDF?sequence=5&isAllowed=y>
